Пенсионната система у нас: проблеми и решение

д-р Любомир ХРИСТОВ, ChFC

(Анализът е възложен от ПП “Възраждане”)

7 декември 2024 г.

Резюме

"… обществото, общественият интерес, няма никаква потребност от този втори [пенсионен] стълб". проф. Христина Вучева, 2016 г.

1. Оценявам задължителното пенсионно осигуряване у нас за случая на зает III-та категория труд, текущо и в перспектива. Критерии за оценка са универсалните цели на пенсионна система: адекватност, защита от несигурност и риск и предотвратяване на бедност сред възрастните. Предлагам критерий за дългосрочна финансова устойчивост на държавното обществено осигуряване (ДОО).

2. Към края на 2023 г. адекватността (агрегатната норма на заместване на предпенсионен доход) у нас възлиза на 46 % - по-ниско от средната за страните-членки на Европейския съюз (58 %). Възрастните, застрашени от риск от бедност у нас са 22.2 %, над средното за страните-членки на Европейския съюз (16.7 %). Към 31.12.2023 г. плащания от универсални пенсионни фондове (УПФ) получават 21,000 жени, като под 3,000 - пожизнена пенсия, а над 18,000 - разсрочени плащания. За 12,000 от тях плащанията ще приключат до една година. Осигурените в УПФ са получили отрицателна средногодишна доходност по партидите си от минус 3 % в периода от 2002 до края на 2023 г.

3. Към 2042 г., когато зает III-та категория труд ще е могъл да се осигурява 40 години непрекъснато в УПФ, той :

- ще получи две пенсии (намалена от ДОО и пенсия от УПФ), които ще са по-малко от една - пенсия от ДОО в пълен размер[1]. "Осигуряването" в УПФ намалява пенсионния доход и неговата адекватност дори при запазване покупателната способност на направените в УПФ вноски за целия период;
- понеже УПФ влошава адекватността на пенсиите, то води до увеличаване на броя на възрастните, изложени на риск от бедност и социално изключване;

[1] Освен ако не се е осигурявал върху минимален осигурителен доход. В такъв случай ще получи разсрочено плащане.

- ще бъде изложен на инвестиционен, инфлационен и лихвен риск, а дохода на преживелия съпруг няма да бъде защитен. Осигуряването в УПФ излага на рискове, от които ДОО защитава.

4. Допълнителното задължително пенсионно осигуряване у нас отдалечава“осигурените” от всяка от универсалните цели на една пенсионна система. Затова е против интереса им и ги превръща в ощетени. Тези резултати следват логично от реформата от 2000 г. взела формата на частична приватизация на ДОО. Допълнителното задължително пенсионно осигуряване в УПФ обслужва единствено интересите на акционерите и управляващи пенсионни компании, които извличат значителни ренти за сметка на бъдещите пенсионери. Това е “сериозно основание за политическа намеса с цел да се подпомогнат потребителите да възстановят тези ренти…” [Impavido, G. et al., 2010, p. 42]

5. В интерес на осигурените, бъдещите пенсионери и всички данъкоплатци е да бъде даден заден ход на частичната приватизация на ДОО от 2000 г. като цялата задължителна осигурителна вноска се насочи към фонд “Пенсии” на Националния осигурителен институт (НОИ). Обратно, запазването на т.н. “втори стълб” е в интерес само на шепа рентиери.

6. Финансовата устойчивост на ДОО е правилно да се измерва с размера и динамиката на разходите за пенсии към брутни вътрешен продукт, а не с дефицита по бюджета на НОИ. Прогнозата на НОИ показва, че ако в перспектива пенсии бъдат изплащани в пълен размер от ДОО, то разходите за пенсии до 2070 г. остават под 12 % от БВП, което е по-ниско от средния размер на разходите за пенсии в страните-членки на Европейския съюз през 2021 г. - 12.9 % от БВП и следователно не застрашава финансовата стабилност на ДОО.

СЪДЪРЖАНИЕ

Резюме **1**
Списък на съкращенията **4**
Увод **5**
1. Текущо състояние **8**
1.1 Адекватност на пенсиите 2023 г. 8
1.2 Застраховане от несигурност и риск 10
1.3 Преразпределение - смекчаване на бедността на старост 2023 г. 10
1.4 Финансова устойчивост на ДОО 11
2. Пенсиите в перспектива **15**
2.1 Перспективна адекватност на пенсиите през 2042 г. 16
2.2 Застраховане от несигурност и риск - 2042 г. 23
2.3 Финансова устойчивост на ДОО в перспектива 28
3. Ролята на ДЗПО в пенсионната система **31**
4. Препоръки **37**
Цитирана литература **40**
Приложение 1: Данни и допускания **43**
Приложение 2: Доходност на пенсионните фондове и осигурените в тях **47**
Приложение 3: Редукция на намалението на пенсиите от ДОО **51**
Приложение 4: Кой казва, че две пенсии са по-малко от една? **55**

Списък на съкращенията

БВП	Брутен вътрешен продукт
ДДС	Данък добавена стойност
ДЗПО	Допълнително задължително пенсионно осигуряване
ДОО	Държавно обществено осигуряване
ДПФ	Доброволен пенсионен фонд
ЕС	Европейски съюз
ИПЦ	Индекс на потребителските цени
КСО	Кодекс за социалното осигуряване
КФН	Комисия за финансов надзор
НАП	Национална агенция за приходите
НОИ	Национален осигурителен институт
НСИ	Национален статистически институт
ОИСР	Организация за икономическо сътрудничество и развитие
ППФ	Професионален пенсионен фонд.
СОДС	Среден осигурителен доход за страната
УПФ	Универсален пенсионен фонд.
ФИПП	Фонд за изплащане на пожизнени пенсии

Увод

В доклад от 1994 г. Световната банка препоръчва тристълбов модел на пенсионна система. Стълбовете на пенсионната система се различават по начина си на финансиране и управление:
I стълб - задължителна, публично управлявана, разходопокривна пенсионна схема;
II стълб - задължителна, частно управлявана, капиталово натрупваща схема;
III стълб - доброволна, частно управлявана, капиталово-натрупваща схема.

В периода 1981 - 2014 г. много-стълбова пенсионна система е въведена в 30 страни от Латинска Америка, централна и източна Европа и централна Азия [ILO, p.3], в т.ч. и България (2000 г.). Задължителният, капиталово натрупващ стълб (II стълб) се въвежда като частична приватизация на публичната схема (I стълб) като част от задължителната пенсионно-осигурителна вноска се отклонява по индивидуални партиди във II стълб.
Към 2018 г. 18 страни, в т.ч. 13 в източна Европа и бившия Съветски Съюз дадоха заден ход на приватизацията и или елиминираха или редуцираха втория стълб. Сред страните, закрили индивидуалните пенсионни партиди са Унгария (2010), Руската федерация (2012), Полша (2014) и Чехия (2016). [ILO, p. 44].

Макар тристълбовата пенсионна система да действа у нас повече от 20 години, нейните резултати и перспективи не са анализирани комплексно до сега.[2] Настоящата студия попълва тази празнината като дава снимка на текущото състояние на пенсионната система у нас (към края на 2023 г.) и очертава перспективите за адекватността на пенсиите през 2042 г. Оценките

[2] Предмет на анализ и прогнози са отделните компоненти на пенсионната система, но не и системата като цяло. Например, Държавното обществено осигуряване (I стълб) е предмет на периодичните актюерски доклади на НОИ. II и III стълб отделно са предмет на преглед на активите [КФН, 2017]. “ Не са налице публично достъпни прогнози за очакваните тенденции в размерите на пенсии от УПФ, поради което не е възможно да се обрисува всеобхватна картина на бъдещата адекватност на пенсиите в България.” [European Commission, 2024, vol 2, p. 33]

правя съобразно универсалните цели на една пенсионна система, които ползвам като критерии.
Това е и един от оригиналните / приносни елементи на студията. Вторият приносен момент се състои в разсейване на три широко тиражирани заблуди за това как действа и какви са последиците от пенсионната система, така както е регламентирана в действащото към 31.12.2023 г. законодателство, а именно, че

- "допълнителното" задължително пенсионно осигуряване (ДЗПО) е допълнително,
- че ДЗПО е средство за защита на бъдещите пенсии от неблагоприятни демографски тенденции и
- дефицитът в бюджета на Националния осигурителен институт (НОИ) е показател за финансовата устойчивост на ДОО.

Трети приносен момент е оценката на перспективната адекватност на пенсиите у нас през 2042 г. в два варианта - със и без осигуряване в универсален пенсионен фонд (УПФ).
Четвърти принос се съдържа в използваната методика, която включва следните оригинални моменти:

- оценявам доходността, която осигурените в УПФ са получили в перспективна пенсия от УПФ периода 2002-2023 г. по единствено правилния начин - като парично-претеглена доходност[3]. Тази доходност не е публично известна.
- оценявам пенсия от УПФ по формулата за растящия анюитет с цел да я направя съпоставима с намалението на държавната пенсия.

Давам предложение за реформа на пенсионната ни система, която да позволи постигане, а не отдалечаване от целите ѝ.

Студията е изложена в четири раздела и четири приложения. В първия раздел давам оценка на текущото състояние на задължителното пенсионно осигуряване в България и мястото на страната сред страните-членки на Европейския съюз по адекватност на пенсиите и дял на възрастните, изложени на риск от бедност към 2023 г. Във втори раздел представям резултатите от оценка на перспективите на задължителното пенсионно осигуряване да доведе до адекватни, сигурни и устойчиви пенсии към 2042 г.

[3] Оценка на адекватността на пенсиите през 2042 г. е правена от Министерство на финансите през 2015 г. в условията на различно законодателство. [Министерство на финансите, 2015.]

В третия раздел правя изводи за ролята и мястото на допълнителното задължително пенсионно осигуряване (ДЗПО) в нашата пенсионна система. В четвъртия раздел правя препоръка с цел пресичане на възможността две пенсии са по-малко от една и осигуряване щото пенсионните фондове да дават действително допълнителни пенсии.

В приложенията излагам последователно
а) данните и допусканията, на които се основа анализа - Приложение 1;
б) доходността на пенсионните фондове и осигурените в тях на ниво пенсионна схема (УПФ) за периоди от 1, 3, 7, 10 г. и от 2002 до 2023 г. - Приложение 2;
в) отрицателните последици от необоснованата “редукция” на намалението на пенсиите от държавното обществено осигуряване (мл. 70 от КСО) - Приложение 3;
г) Кой и кога казва, че две пенсии у нас са по-малко от една между 2007 и 2019 г.? - Приложение 4.

1. Текущо състояние

Обхват. Анализът обхваща правото на пенсия от ДОО и УПФ като част от ДЗПО[4]. Критериите за оценка на резултатите от пенсионната система за пенсионерите се задават от универсалните цели и функции на всяка пенсионна система. Те са[5]:

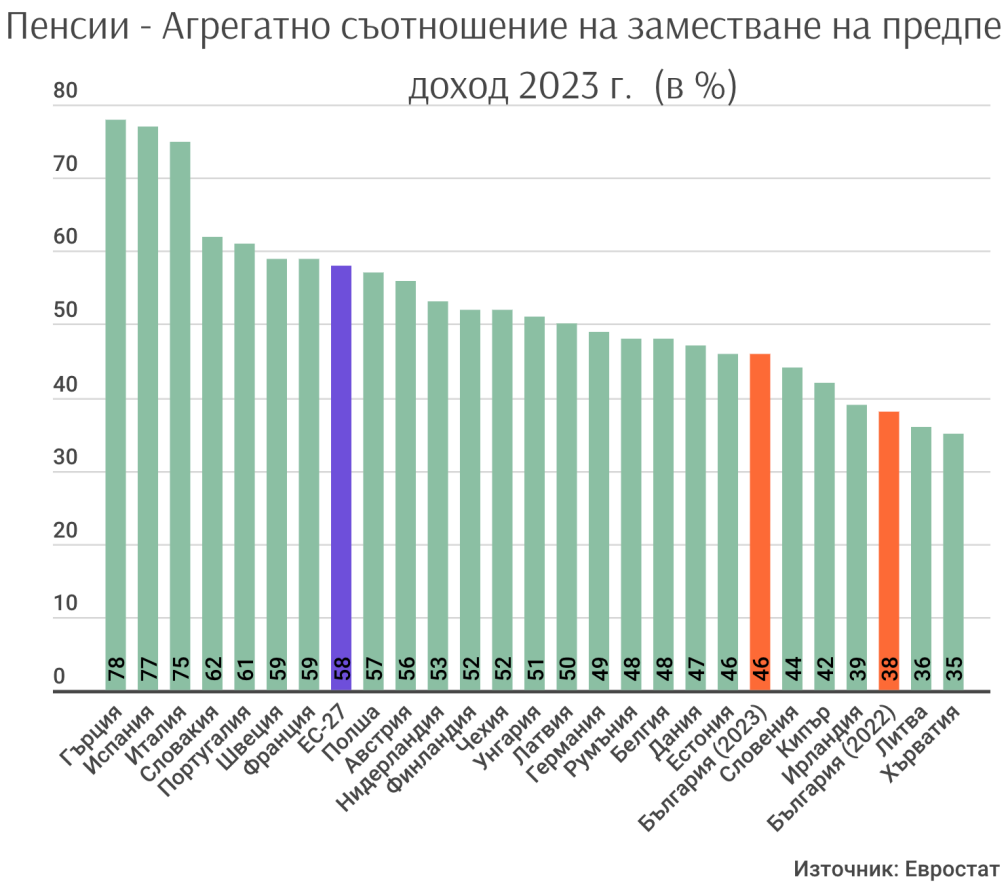
Функции	Цели
Спестовна	Изглаждане траекторията на потребление в течение на жизнения цикъл.
Застрахователна	Защита от риска на дълголетие, макроикономически, политически, инвестиционен и пр. риск.
Преразпределетилена	Смекчаване на риска от бедност и социално изключване на възрастните.

Пенсионните системи трябва да отговарят и на редица условия и ограничения. Тук се съсредоточавам върху необходимостта на държавно администрираната пенсионна система бъде финансово устойчива.

1.1 Адекватност на пенсиите 2023 г.

[4] Професионалното пенсионно осигуряване, част от допълнителното задължително пенсионно осигуряване, не е предмет на анализа поради ограничения му обхват и временен характер (право на пенсия за периода между ранно пенсиониране и навършване на възраст за пенсия по чл. 68, ал. 1 от КСО). [чл. 168, ал. 3 от КСО]. Допълнителното доброволно пенсионно осигуряване също не е предмет на анализ тук, защото е извън сферата на задължителното пенсионно осигуряване и не играе забележима роля в пенсионната ни система "… ДПФ категорично не могат да осигурят добър пенсионен доход и не може да допринесе за адекватността на пенсиите у нас". [Христосков, с. 99]. Този извод е валиден и в края на 2023 г., когато лицата на възраст между 60 и 64 години имат натрупани средно по 2318.29 лв. в допълнителни пенсионни фондове (ДПФ).

[5] Виж, The World Bank, 1994, p.10 и Barr, 2014, p. 117.

Пенсионната система изпълнява толкова по-добре функцията си на механизъм за изглаждане траекторията на потребление и запазване стандарта на живот в течение на жизнения цикъл, колкото по-висока е адекватността на пенсиите.

Фигура 1

За оценка на адекватността в Европейския съюз (ЕС) се използва показателят “агрегатна норма на заместване на доход, изчисляван “като съотношение между медианния индивидуален брутен доход от пенсия (без други социални плащания) на лицата на възраст 65 – 74 г. и медианния индивидуален доход от трудови възнаграждения на населението на възраст 50 – 59 години”. [European Commission, 2021, p. 39,][6]

[6] Трябва да отбележа, че показателят “коефициент на заместване на доход”, тиражиран от НОИ за основен показател за адекватност [НОИ 2024 , с.9 и с. 22] не съответства на утвърдения в Европейския съюз показател за адекватност [ЕС, 2022, p.1], защото се пресмята като отношение на средна пенсия към среден осигурителен доход.

Само между 2022 и 2023 г. адекватността на пенсиите у нас се увеличи забележимо както абсолютно, така и относително и премества страната няколко места по-близо до средно-европейското равнище на адекватност.[7] Въпреки това, по агрегатна адекватност на пенсиите (46%) в края на 2023 г., България е под средното (58%) и под медианното равнище (51 %) на страните-членки на Европейския съюз.

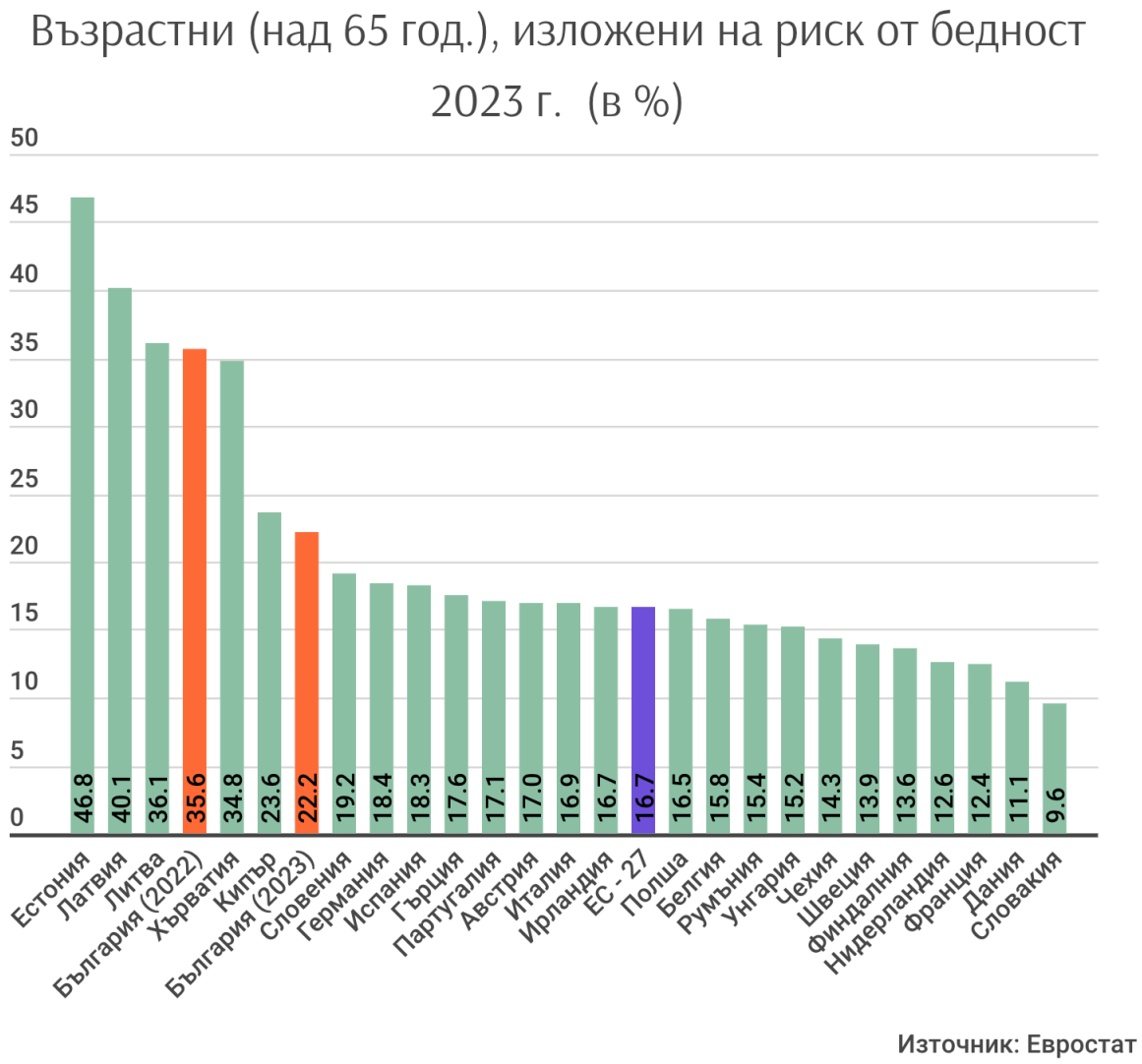
1.2 Застраховане от несигурност и риск

Човек участва в пенсионната система за много дълъг период от време - типично 55 и повече години. Бъдещето за толкова дълъг период е несигурно и непредвидимо. Основна роля тук играят демографски, макроикономически, политически и пр. рискове. Как отделните компоненти на пенсионната система излагат или защитават индивида от тази несигурност и как разпределят рисковете между различни групи от обществото, ще разгледам в раздел 2 при анализа на перспективните пенсии през 2042 г.

1.3 Преразпределение - смекчаване на бедността на старост 2023 г.

Доколко пенсионната система се справя с функцията си за смекчаване на бедността чрез преразпределение, може да се съди по показателя възрастни “изложени на риск от бедност”. Евростат дефинира показателя така: “дял от лицата на възраст 65 и повече години, с разполагаем доход по-нисък от прага от 60% от медианния разполагаем доход на база еквивалент на пълнолетно лице. Показателят измерва дела на хората с ниски доходи в сравнение с останалите резиденти на страната…” [Евростат, https://bit.ly/3WkF4HG]. През 2023 г. всеки пети възрастен у нас е изложен на риск от бедност. Това е значителен напредък спрямо 2022 г., когато този риск е заплашвал всеки трети възрастен човек в България. Отново, скокът се дължи на повишаване на пенсиите от ДОО през 2021-23 г., но България остава страна с повече възрастни, изложени на риск от бедност и социално изключване от средното за ЕС равнище.

[7] Този резултат се дължи на редица ad hoc мерки за повишаване на пенсиите от ДОО, приети през 2021-23 г. и описани в Актюерския доклад на НОИ от 2024 г. [стр. 21-27]

Фигура 2

1.4 Финансова устойчивост на ДОО

Пълното реализиране на функциите на пенсионната система е нетрайно, ако системата е финансово неустойчива. Вниманието при анализ финансовата устойчивост на ДОО обикновено се насочва към ежегодния дефицит на НОИ [НОИ, 2024 г., Министерство на труда и социалната политика, 2024]. Дефицитът на ДОО, обаче, не е индикатор за финансова (не)устойчивост на държавната пенсионна система, в смисъл на способността на НОИ да

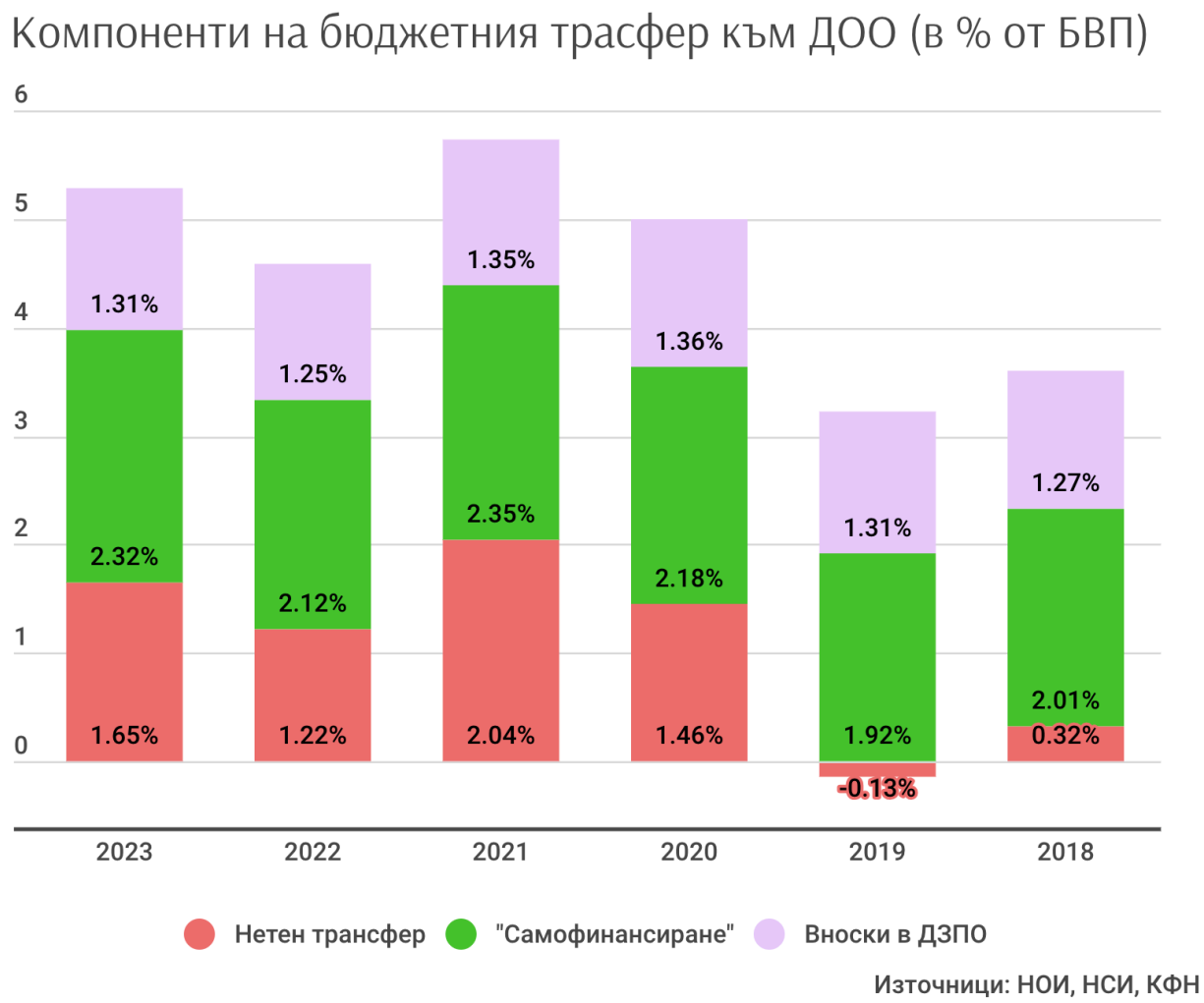
изплаща пенсии ежемесечно. Десетилетия НОИ изплаща пенсии редовно и в пълен размер в условията на дефицит, а при действащото законодателство се предвижда това да продължи поне до 2070 г. [НОИ, 2024 г.].

Показател за финансова устойчивост на пенсионната система са разходите за пенсии от ДОО в процент от БВП и тяхната динамика. Така е, защото за Републиканския бюджет формално е без значение дали приходите, с които се финансират пенсиите, са от осигурителни вноски или от данъци. Не без значение, обаче, е съотношението между разходите за пенсии и БВП. Ако разходите са прекалено високи или растат неприемливо бързо като процент от БВП, това би изместило други важни публични разходи и/или би увеличило бюджетния дефицит на страната. Докато делът на разходите за пенсии в БВП остава в приемливи граници, ДОО може да се смята за финансово устойчиво. Въпросът за пенсионните разходи в перспектива ще разгледам в раздел 2, а тук се спирам на размера на бюджетните трансфери към НОИ и тяхното финансиране през последните пет години. По-конкретно, разглеждам:

- на какво се дължи дефицитът на ДОО и
- как се финансира този дефицит и, следователно, защо НОИ може да работи при хроничен дефицит?

Главна роля за формиране на дефицит на НОИ има ниската ефективна осигурителна вноска в ДОО. Тя е по-малко от половината от необходимата за балансиране на системата. [НОИ, 2024]. Дефицитът на НОИ е резултат на политическо решение за нивото на ставката на осигурителните вноски. ***Дефицитът на НОИ се дължи на недостиг на приходи, а не на прекалени разходи за пенсии.*** "Дългосрочните прогнози за разходите за пенсии подсказват, че основното предизвикателство не е да се задържи нарастването на разходите за пенсии, а да се намерят подходящи източници за финансирането им." [НОИ, 2024, стр. 58]

Друг фактор за формиране на дефицита в ДОО е ***отклоняването на вноската в ДЗПО от задължителната осигурителна пенсионна вноска.*** Отклонява се около 1.3 % от БВП (2.4 млрд. лв. през 2023 г.). Това е дългосрочен преходен разход (държавна субсидия) за въвеждането на ДЗПО.

Фигура 3

В случай, че намалението на държавните пенсии е строго пропорционално на намалената вноска, постъпваща в ДОО заради участие в УПФ, този отклонен приход би трябвало да бъде компенсиран от намалени разходи за пенсии след 2042 г., когато всички пенсиониращи се ще са имали възможност да се осигуряват и в ДЗПО през целия си осигурителен период. Това на практика ще стане след 2055 г., заради "редукцията" на намалението на пенсиите от ДОО[8], приета в края на 2020 г. (Вж. Приложение 3)

[8] "Редукцията" е въведена с изменение и допълнение на КСО (чл. 70, ал. 10, т. 3 и чл. 70, ал. 19) в сила от 1.01.2021 г. (ДВ, бр. 103 от 2020 г.).

Финансиране. Част от дефицита на НОИ в размер на 2-2.3 % от БВП се "самофинансира" от пенсионерите. Приемайки, че пенсиите и социалните помощи се харчат изцяло, а не се спестяват, пенсионерите внасят ДДС в размер именно на 2-2.3 % от БВП и така финансират сами част от бюджетния трансфер към НОИ.

И накрая "чистият трансфер" за покриване на недостига на средства в НОИ възлиза 1.5 - 2% от БВП през 2020-2023 г. Преди това "чистият трансфер" е незначителен, а през 2019 г., дори отрицателен. През последните четири години, обаче, промените, довели до увеличаване на пенсиите от ДОО и тяхната адекватност, не са съпроводени в мерки за повишаване на приходите на НОИ и логично водят до натиск за увеличаване на трансфера от Републиканския бюджет.

Вижда се, че в исторически план дефицитът на НОИ се обяснява частично с "цената" на въвеждане на ДЗПО, а частично се финансира от пенсионерите. Това обяснява защо до сега ДОО е финансово устойчиво. Перспективата ще разгледаме в раздел 2.

В заключение, към края на 2023 г. средната адекватност на пенсиите се подобрява, а делът на възрастните, застрашени от риск от бедност намалява. Това става на цената на увеличаващ се "чист трансфер" от бюджета. Въпреки това, адекватността на пенсиите у нас (46 %) остава далеч по-ниска от средната в страните-членки на Европейския съюз (58%) през 2023 г.

През 2023 г. пенсии се изплащат основно от ДОО, а ДЗПО в УПФ играе незначителна роля. Пенсионерите у нас са над 2 млн., а плащанията от УПФ започват от 2021 г.и към края на 2023 г. обхващат едва 20,001 души. От тях пожизнени пенсии получават 2,977 жени, а останалите 18,024 получават разсрочени плащания. За 12,141 или повече от половината, плащания от УПФ ще продължат по-малко от една година. Така за получаващите разсрочени плащания УПФ не са източник на пенсионен доход, а спестовни касички. [КФН].

2. Пенсиите в перспектива

Перспективната оценка на адекватността на пенсиите е необходимо да включва и очакваните пенсии от УПФ. Към момента, такива оценки не са публично известни. [European Commission, 2024, vol II, p. 33]

За да очертая капацитета на ДОО и ДЗПО в УПФ да изплащат адекватни пенсии, оценявам ***перспективна адекватност на пенсиите към 2042 г***., когато първите мъже, имали възможност да се осигуряват през целия си осигурителен период, ще навършат 65 годишна възраст и ще получат право на пенсия. Само така може да се оцени потенциалът на ДЗПО да допринесе за адекватността на пенсиите на сравнима с ДОО основа - при пълен осигурителен стаж и в ДОО и в ДЗПО.

Показател за индивидуалната адекватност на пенсиите е теоретичната норма на заместване (на доход), изчислена като съотношение между пенсията за първата година и трудовите доходи в годината преди пенсиониране. [European Commission, 2021, p. 66]. Нарича се теоретична, защото се изчислява при ред допускания като например за продължителността на осигурителния период, траекторията на осигурителния доход, трудова кариера без прекъсване, неизменно законодателство и пр.

Такава оценка изисква да се уточни още в началото, че т.н. “Допълнително задължително пенсионно осигуряване” в УПФ не е и никога не е било “допълнително”. Осигурителните вноски в УПФ се изваждат от и са за сметка на задължителната осигурителна вноска, която до 2002 г. постъпва изцяло в ДОО. Така ДЗПО по същество е частична приватизация на ДОО. Затова и пенсията от ДОО на осигурявалите се и в УПФ се намалява, за да отчете по-ниската вноска в ДОО [чл. 70, ал. 10 от КСО]. При това положение и ***пенсията от УПФ по природата си*** не е “допълнителна”, а ***заместващата***. Пенсията от УПФ трябва първо да замести намалението на пенсията от ДОО и едва след това, ако е по-висока от намалението на държавната пенсия, да осигури допълнителен пенсионен доход. Ако обаче, пенсията от УПФ не достига до размера на намалението на пенсията от ДОО, то сумата от пенсиите от ДОО и УПФ ще е по-ниска от пенсията от ДОО в пълен размер, на която лицето ще

има право ако въобще не се е осигурявало и в УПФ. С други думи, ***две пенсии ще са по-малко от една***. Двете пенсии са намалена пенсия от ДОО плюс пенсия от УПФ, а една е пенсията от ДОО в пълен размер (без намаление).

Въпросът дали две пенсии са повече, равни или по-малко от една е с практическо значение за бъдещите пенсионери, защото от 2015 г. ДЗПО вече не е и "задължително". Човек може да се откаже от осигуряване в УПФ и да избере да се осигурява само в ДОО, което му дава право на една пенсия, пенсия от ДОО в пълен размер (без намаление). [чл. 4б и чл. 70, ал. 11 от КСО].

Преценката на потенциала на ДЗПО да осигуряват "допълнителни" пенсии също изисква да се оцени той в перспектива. Отчетните данни за последните години за размера на пенсиите от УПФ не са представителни, защото клиентите на пенсионни дружества са имали възможност да натрупват средства по партидите си само за около половината от осигурителния си период.

2.1 Перспективна адекватност на пенсиите през 2042 г.

Пенсионерите се интересуват от запазване стандарта си на живот след пенсиониране, т.е. от потреблението на стоки и услуги, а не просто от парични суми. Затова извършвам изчисленията по-нататък в реални величини, след корекция за инфлация. Всички резултати са по цени към 31.12.2023 г.

След като е известно, че пенсията от УПФ е по-същество "заместваща", трябва да отговорим на въпроса дали пенсията от УПФ е в състояние да замести намалението на държавната пенсия на тези, които са се осигурявали и в ДЗПО през целия си осигурителен период. Да разгледаме следния идеализиран случай:

- мъж се е осигурявал непрекъснато в течение на 40 години винаги върху средния осигурителен доход;
- намаляването на пенсията от ДОО е строго пропорционално на намалението на осигурителната вноска, постъпвала в ДОО;

- съотношението между задължителната осигурителна вноска и очакваната продължителност на предстоящия живот при пенсиониране е равен на процента на натрупване[9] за определяне пенсията от ДОО.

При изпълнение на горните три условия е доказано математически, че един и същ размер на осигурителни вноски ще доведе до еднакъв размер на пенсия от ДОО и от УПФ ***тогава и само тогава, когато доходността, получена по партида в УПФ е равна на темпа на нарастване на средния осигурителен доход за целия период на осигуряване*** [ILO, 2018, p. 332]. В такъв случай две пенсии (намалена от ДОО плюс пенсия от УПФ) ще бъдат точно равни на една пенсия (пенсия от ДОО в пълен размер, без намаление).

За периода 2002 - 2023 г. резултатите показват :

	номинални	реални
темп на нарастване на СМОД*	8.4%	4.1%
доходност на осигурените в УПФ	1.4 %	- 3.0%

* СМОД - средномесечен осигурителен доход (в лв.) за 12-те календарни месеца преди месеца на отпускане на пенсията, публикуван от НОИ.

Източник: изчисления на автора по данни на НОИ, КФН, НАП и НСИ

За последните 22 години средногодишната ***реална доходност, получена от всички осигурени във всички универсални пенсионни фондове, е отрицателна - (-3.0%)***. Отрицателната реална доходност означава, че покупателната способност на осигурителните вноски се топи и в края на 2023 г. осигурените разполагат със сума с по-малка покупателна способност от сумата на направените осигурителни вноски. Спестяването за "допълнителна пенсия" в УПФ е равносилно на носене на вода в сито. (за доходността, получавана от осигурените в УПФ, вж. Приложение 2).

За същия 22-годишен период нарастването на средния осигурителен доход у нас превишава със 7 процентни пункта годишно доходността, получена от

[9] "Процент на натрупване" (accrual rate) наричам процента за всяка година осигурителен стаж, с който се умножава доходът, от който се изчислява пенсията. [чл. 70, ал. 1 от КСО]

осигурените както в номинален, така и в реален израз (по цени към 31.12.2023 г.)[10] Натрупаното изоставане в доходността, получавана от осигурените в пенсионни фондове е толкова голямо, че е невероятно, ако въобще е възможно, да бъде наваксано в следващите 18 години (2024-2042 г.). Така, ***при осигуряване върху среден осигурителен доход през целия осигурителен период, пенсията от УПФ няма да бъде в състояние да компенсира осигурените за намаляването на държавната им пенсия и техните две пенсии ще са по-малко от една***. В този случай, "осигуряването" в УПФ ще доведе до намаляване пенсионните доходи и тяхната адекватност за бъдещите пенсионери.

Непрекъснато осигуряване върху среден осигурителен доход, е строго специален и затова непредставителен случай. Затова, следвайки подхода на Европейската комисия, [European Commission, 2021, 2024] ***оценявам перспективната "теоретична норма на заместване"[11] по три сценария за осигурителен доход*** въз основа на действащото към 31.12.2023 г. законодателство. Разглеждам теоретичната норма на заместване за мъж, пенсиониращ се,

* на 65 годишна възраст,
* с 40 години непрекъснат осигурителен стаж, трета категория труд

и

* при три сценария на осигурителния доход[12], а именно, осигуряване при:

---

[10] Изчислявам реалната доходност, получена от осигурените в пенсионни фондове до 2023 г. по парично претегления метод. Тази доходност не се оповестява публично, тя не е известна нито на администрацията и Комисията за финансов надзор, нито на осигурените. Изчисляването на реалната доходност по парично-претегления метод, получавана от осигурените в пенсионни фондове, е единствено правилният метод за оценка на натрупания капитал в края на осигурителния период, а от там и на очакваната пенсия от УПФ в съпоставими цени от 31.12.2023 г. [Feibel, 2003, p. 53]. Виж и Приложение 2.

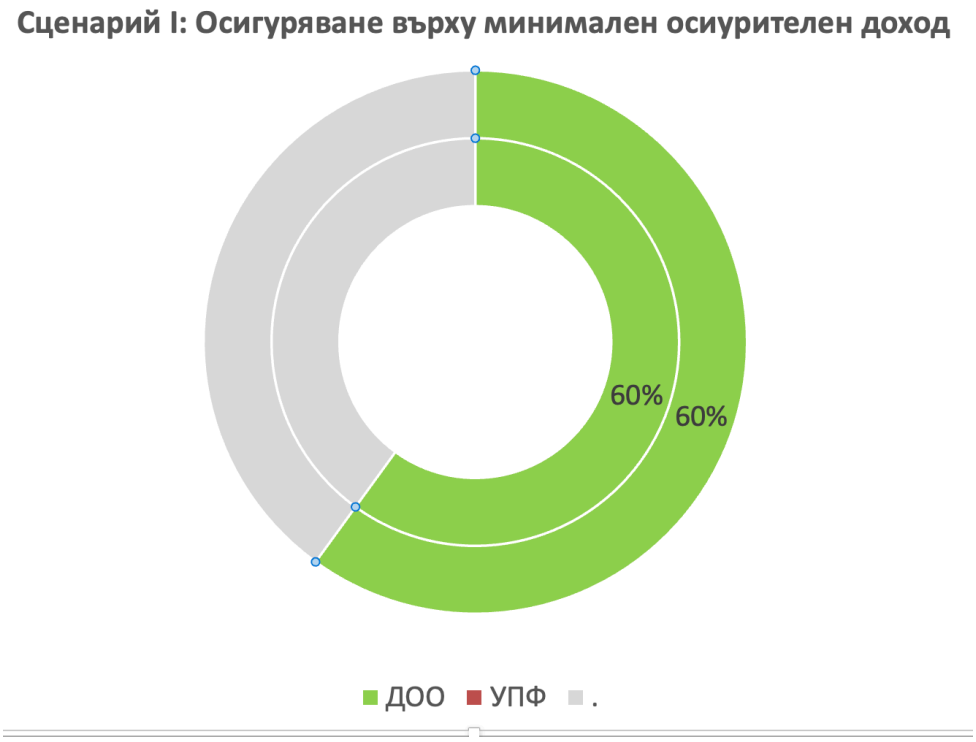
[11] Теоретичната норма на заместване се дефинира като съотношение на пенсионния доход в първата година след пенсиониране към индивидуалния доход в момента преди пенсиониране [European Commission, 2021, p. 66]. Нарича се "теоретична" защото почива на допускания за възрастта на пенсиониране, продължителността на осигурителния период, траекторията на дохода през периода и др.

[12] При конструиране сценариите на осигурителен доход, следвам подхода на Европейската комисия European Commission 2021, p.68] за изследване на теоретичните норми на заместване при нисък (минимален), среден (средна работна заплата) и висок (нарастваща работна заплата) осигурителен доход. В Приложение № 1 описвам източниците на официални отчетни данни за периода 2002 - 31.12.2023 г., както и допусканията за периода 2024 - 2042 г.

- Минимален осигурителен доход,
- Средна работна заплата и
- Нарастваща работна заплата[13].

Пенсиите от УПФ през 2042 г. изчислявам при допускане за нулева реална доходност през периода на осигуряване. Това означава допускане, че през периода 2024-2042 г. доходността получавана от осигурените в УПФ не само ще е положителна в реален израз, но и ще е достатъчно висока за да компенсира натрупаната през периода 2002-2023 г. отрицателна доходност. Нулева реална доходност е по-висока и от гарантирания съгласно чл. 131 от КСО размер на сумата от номиналните осигурителни вноски през целия осигурителен период. Следователно пенсии от УПФ, отпуснати от гарантирания размер по чл. 131 от КСО ще бъдат забележимо по-ниски от представените в сценарии 2 и 3.

Резултатите са представени на следващите фигури:

[13] В този сценарий се предполага, че лицето започва трудовата си кариера при осигуряване върху средна работна заплата, като осигурителният му доход расте изпреварващо и линейно и завършва трудовата си кариера при осигурителен доход, равняващ се на два пъти средната работна заплата). [European Commission, 2021, p. 77]

Фигура 4

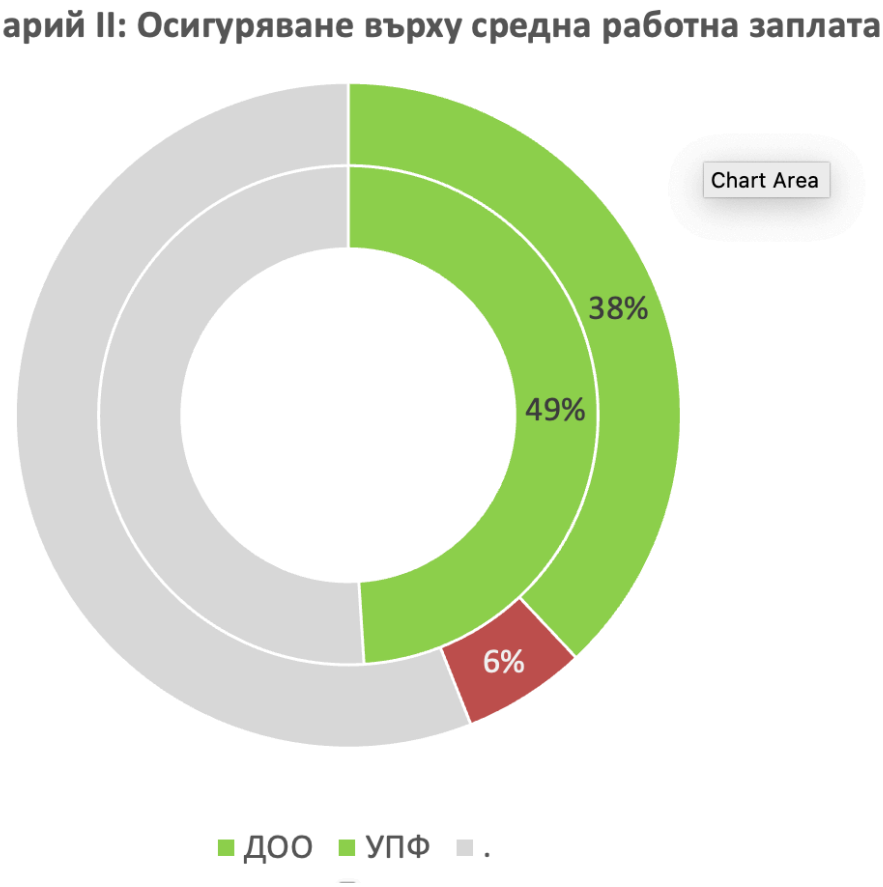
Изчислената съгласно чл. 70 от КСО пенсия от ДОО на лице, осигурявало се непрекъснато върху минимален осигурителен доход в периода 2002-2041 г. (сценарий 1) и при описаните в Приложение № 1 допускания, ще бъде по-ниска от минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст през 2042 г. Така пенсията от ДОО на лицето не само няма да бъде намалена, но ще бъде по-висока от изчислената му съгласно чл. 70 от КСО пенсия.

В същото време натрупаните средства по партида в УПФ няма да бъдат достатъчни за отпускане на пожизнена пенсия от УПФ[14]. Лицето ще може да получи средствата си по партида разсрочено по реда на чл. 167а от КСО.
В този случай лицето има интерес от участие в ДЗПО и средствата получени като разсрочено плащане за него ще допълват пенсията му от ДОО, макар и за определен период от време, а не пожизнено. Този резултат се дължи на решение на законодателя да субсидира през ДОО онези, които са били относително бедни през целия им осигурителен период.

В ***сценарии 2 и 3 две пенсии са по-малко от една*** при допускането, че реалната доходност, получена от осигурените в УПФ за периода 2002-2041 г. е нулева, т.е. че покупателната способност на направените вноски е запазена. Намалението на пенсията от ДОО е в размер на 9-11% от предпенсионния доход, докато пенсия от УПФ замества по-малко от намалението на пенсията от ДОО - едва 5-6 % от последния предпенсионен доход. ***Пенсията от ДОО в пълен размер осигурява по-висока адекватност*** (при действащото

[14] Прогнозният размер на пенсиите от УПФ, отпускани през 2042 г. е изчислен по формулата за растящ анюитет [Taylor, 1986] за сравнимост с намаление на пенсията от ДОО. Известно е, че пенсиите от ДОО, се осъвременяват съгласно чл. 100 от КСО. НОИ прогнозира годишното осъвременяване да е с 3.15 % през 2040-те. [НОИ, 2024, стр. 39]. За да бъде пенсията от УПФ сравнима с намалението на пенсията от ДОО през годините, приемам, че пенсията от УПФ ще се актуализира също с 3.15 % годишно след отпускането й.

законодателство на 31.12.2023 г.)[15]. Но и в двата сценария адекватността не достига средното за Европейския съюз равнище в момента (58%) или адекватността на пенсиите от 1989 г. у нас (55%).

Фигура5

Вероятността средногодишната реална доходност, получена от осигурените в УПФ за периода 2002-2041 г. да е точно 0 %, клони към нула. Тази доходност може да е по-ниска (отрицателна, както отчетената до 2023 г.) или по-висока - положителна. Затова пресмятам каква доходност би трябвало да получат

[15] Получените резултати не изненадват. Още през 2015 г. разчетите на Министерството на финансите показват, че ако номиналната доходност, получавана в УПФ е по-ниска от 3.6% годишно, то две пенсии ще са по-малко от една за мъжете, които ще се пенсионират не само през 2042 г., но и през всяка година от периода 2024-2042 г.
Фактически получената през периода 2002-2023 г. номинална средногодишна доходност от осигурените в УПФ е 1.4 % върху брутните осигурителни вноски (преди отчисляване на такси) и 2.9 % върху нетните осигурителни вноски (след отчисляване на такси) - и в двата случая по-ниска от изчислените от Министерството на финансите необходима доходност от 3.6 % средногодишно. [Министерство на финансите, 2015, стр. 9]. Вж. Приложение № 2.

Фигура 6

осигурените през периода 2024-2041 г. за да може очакваната пенсия от УПФ поне да ги компенсира за намалението на държавната пенсия. При осигуряване върху средна работна заплата тази доходност трябва да е 4.4 %, а при осигуряване върху нарастваща работна заплата - 4.0%. Постигането на положителна реална доходност от над 4.0% средногодишно, за следващите 18 години изглежда невероятно, ако въобще е възможно, при следваната от пенсионните дружества инвестиционна политика и при нивото на таксите, събирани понастоящем. По тази причина ***пенсията от УПФ не е и не може да бъде "допълнителна".***

Така както при непрекъснато осигуряване върху среден осигурителен доход за страната, така и при по-реалистични сценарии на променлив осигурителен доход, участието в УПФ води до намаляване на реалния размер на пенсионните доходи и тяхната адекватност. При действащото

законодателство, ***осигурените ще получат по-висока пенсия и съответно по-висока адекватност на пенсията си, ако се осигуряват само в ДОО.***

Резултатите, докладвани тук, се отнасят само за пенсията/ пенсиите и тяхната адекватност през първата година на пенсионния период. Типично, този период продължава 15-20 години. Преминаваме към въпроса какво се случва с пенсиите и тяхната покупателна способност след първата година?

2.2 Застраховане от несигурност и риск - 2042 г.

Всички пенсионни системи - разходно-покривни или капиталово-натрупващи, публично или частно управлявани - са изложени на несигурност и риск. Общи за всички - и разходно-покривни и капиталово натрупващи - са следните типове несигурност.[16]

а) *макроикономически шокове*, влияещи на обемите на производство, цените или и двете;
б) *демографски шокове*, влияещи върху всички видове пенсионни системи и
в) *политически риск* - всички пенсионни системи зависят от ефективността на държавната машина, макар и по различен начин.

Частно управляваните капиталови-натрупващи пенсионни схеми, каквато е ДЗПО в УПФ, са изложени допълнително и на следните рискове:

г) *риск при управлението на активи*: възниква в случай на некомпетентност или измама от страна на пенсионните дружества и портфолио мениджърите. Може да се прояви като реализирана доходност, по-ниска от пазарната;
д) *инвестиционен риск*: натрупаните средства по партиди са уязвими на колебанията на фондовите пазари. Ако едно лице трябва да се пенсионира на 65-им си рожден ден, в пенсията му от УПФ се съдържа хазартен елемент в зависимост това на какво ниво са цените на финансовите инструменти, в които са инвестирани средствата му в момента на пенсиониране.
е) *анюитетен риск*: при даден размер на натрупаните средства по партида, размерът на пенсията от УПФ зависи от предстоящата продължителност на

[16] За подробности, вж. Nicholas Barr, 2001, Chapter 6, 3.1 ‘Uncertainty and risk facing pension schemes’.

живота на 65-годишните лица и осреднения дългосрочен лихвен процент за предходните 7 години [чл. 2, ал. 1 от Наредба №69, 2021, КФН] . И двете променливи са свързани не само с риск, но и с несигурност.

Интересуваме се от рисковете, на които са изложени пенсиите, след като бъдат отпуснати и доколко пенсиите от ДОО и от УПФ защитават пенсионерите от тези рискове. Обобщените резултати са дадени в следващата таблица:

Пенсия:	от ДОО	от УПФ – пожизнена без допълнителни условия
Защитава ли от риск от преживяване?	✔	✔
Защитава ли от инфлация?	✔	✘
Защитава ли от инвестиционен риск?	✔	✘
Защитава ли от лихвен риск?	✔	✘
Наследява ли се?	✔	✘

Фигура 7

Риск от преживяване/ дълголетие:
Пенсиите от ДОО са безусловно пожизнени и защитават пенсионера от този риск.
Пенсиите от УПФ могат да бъдат пожизнени, при условие, че натрупаната сума по партида е достатъчна за отпускане на пожизнена пенсия. В противен случай средствата от УПФ се изплащат разсрочено или наведнъж, пак в зависимост от размера на натрупаната сума. В последните случаи не е коректно да се говори за “пенсия” от УПФ. УПФ се превръща по същество в спестовна сметка.

Риск от инфлация

Пенсиите от ДОО се осъвременяват ежегодно с половината от отчетения темп на инфлация и половината от темпа на прираст на средния осигурителен доход през предходната година. (чл. 100 от КСО). Докато средният осигурителен доход расте по-бързо от инфлацията, което е обичайно, пенсиите от ДОО се индексират с процент, по-висок от този на индекса на цените на дребно и така защитават от инфлация. В случай, че инфлацията е по-висока от темпа на нарастване на средногодишния осигурителен доход, страната има друг проблем и той далеч не е само проблем на пенсионерите.

Пенсията от УПФ се "актуализира" поне веднъж годишно с процент, не по-малък от половината от превишението на доходността на Фонда за изплащане на пожизнени пенсии (ФИПП) над техническия лихвен процент, използван за определяне на пенсията (чл. 169в, КСО). Първо, няма сигурност, че доходността на ФИПП винаги ще превишава техническия лихвен процент и следователно актуализацията на пенсията не е гарантирана всяка година. Второ, възможно и вероятно е разликата между доходността на ФИПП и техническия лихвен процент и още повече половината от тази разлика, да са по-ниски от процента на инфлация. В тези случаи и след актуализация, пенсията от УПФ по чл. 169в от КСО няма да запазва, а ще губи покупателната си способност в годините на пенсионния период.

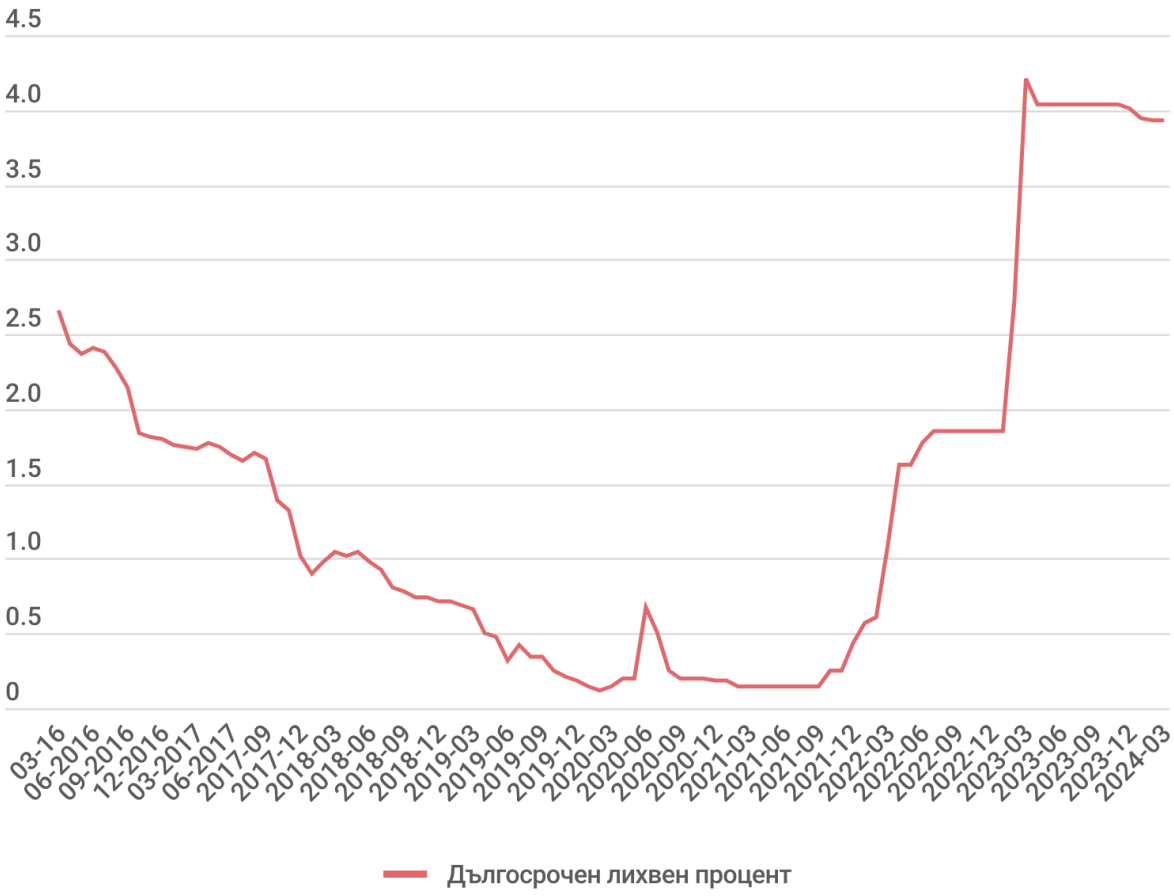
Инвестиционен риск

Пенсиите от ДОО нямат нищо общо с финансовите пазари и поради това не излагат осигурените и пенсионерите на инвестиционен риск. Както осигурителните вноски, натрупвани в УПФ, така средствата за изплащане на пенсии са инвестирани на фондовите пазари и излагат и осигурените и пенсионерите на инвестиционен риск. Така в пенсиите от УПФ е вграден лотариен елемент.

Анюитетен лихвен риск

Пенсиите от ДОО се изплащат от набираните осигурителни вноски от работещите и бюджетни трансфери в съответната година и не излагат осигурените и пенсионерите на лихвен риск. Обратно, пенсиите от УПФ зависят от технически лихвен процент, който не може да е по-малък от нула и по-висок от дългосрочния лихвен процент за оценка на степента на

конвергенция (месечни данни), публикуван от Българската народна банка, усреднен за последните седем години. [чл. 169, ал. 9 от КСО и чл. 2, ал. 1 от Наредба № 69 на КФН]. Идея за колебливостта на максималната стойност на техническия лихвен процент, а от там и на вариациите в размера на пенсиите от УПФ при еднакъв размер на натрупаните средства и очаквана продължителност на предстоящия живот, е илюстрирана на фигура 8.

Фигура 8

Източник: БНБ

Права на наследниците

Осигуряването в ДОО и в УПФ предоставят защита на преживелия съпруг в различна степен. Независимо дали починалият е бил осигурен или пенсионер, право на наследствена пенсия от ДОО имат:

- родителите;
- непълнолетните наследници до навършване на пълнолетие или до 26 годишна възраст, ако са учащи и
- преживелият съпруг 5 години преди навършване на своята пенсионна възраст или на "вдовишка добавка", ако е пенсионер.[чл. чл. 80-84 от КСО].

Така осигуряването в ДОО предоставя защита срещу преждевременна смърт на най-уязвимите, но само в периода на най-голямата им уязвимост.

Ако осигурен в УПФ почине преждевременно, наследниците му по закон имат право да получат натрупаните до момента средства по партида. [чл. 170, ал. 1 от КСО]. Ако пенсионер с пожизнена пенсия от УПФ почине, правата на наследниците са в зависимост от вида на пожизнената пенсия както следва:

- при пожизнена пенсия без допълнителни условия, наследниците нямат права. Средствата на наследодателя им остават във ФИПП;
- при пожизнена пенсия с гарантиран период на изплащане, ако пенсионерът почине по време на гарантирания период, наследниците по закон получават настоящата стойност на оставащите плащания до края на гарантирания период. Средствата от прехвърлената партида на наследодателя над тази сума остават във ФИПП [чл. 179, ал. 2 от КСО];
- при пожизнена пенсия с първоначален период на разсрочено плащане, ако пенсионерът почине по време на периода на разсрочено плащане, наследниците получават настоящата стойност на пенсиите, дължими за остатъка от периода на разсрочено плащане. Средствата от прехвърлената партида на наследодателя над тази сума остават във ФИПП. [чл. 179, ал. 3 от КСО].

Така наследниците на пенсионер, получаващ пенсия от УПФ с условия, имат право на част от дисконтираните средства на наследодателя и то, ако датата на смъртта е по време на гарантирания период на изплащане или в рамките на първоначалния срок за разсрочено плащане. Наследниците нямат права върху средства на пенсионер от УПФ, ако датата на смъртта му е след тези срокове. Пенсиите с допълнителни условия, при еднакви други обстоятелства, са по-ниски от размера на пожизнена пенсия без допълнителни условия, която не се наследява.

В обобщение, КСО защитава дохода на наследниците на починал осигурен или пенсионер, смятани за най-уязвими според Кодекса. При смърт на осигурен в УПФ, всички наследници по закон получават целия размер на натрупаните до момента средства. При смърт на пенсионер с пожизнена пенсия наследниците или получават частично средства от партидата на починалия пенсионер или не получават нищо и не са защитени, независимо от обстоятелствата им.

По-принцип разходно-покривните системи като ДОО разпределят рисковете по-широко от капиталово-натрупващите схеми, при които плащанията като правило са ограничени от предварително натрупаните средства. Изключение правят пожизнените пенсии от УПФ, където пенсиите на дълголетниците се изплащат от средствата на преждевременно починалите.

Изводът е, че ***пенсиите от УПФ излагат пенсионерите на рискове, от които пенсията от ДОО ги защитава***.

2.3 Финансова устойчивост на ДОО в перспектива

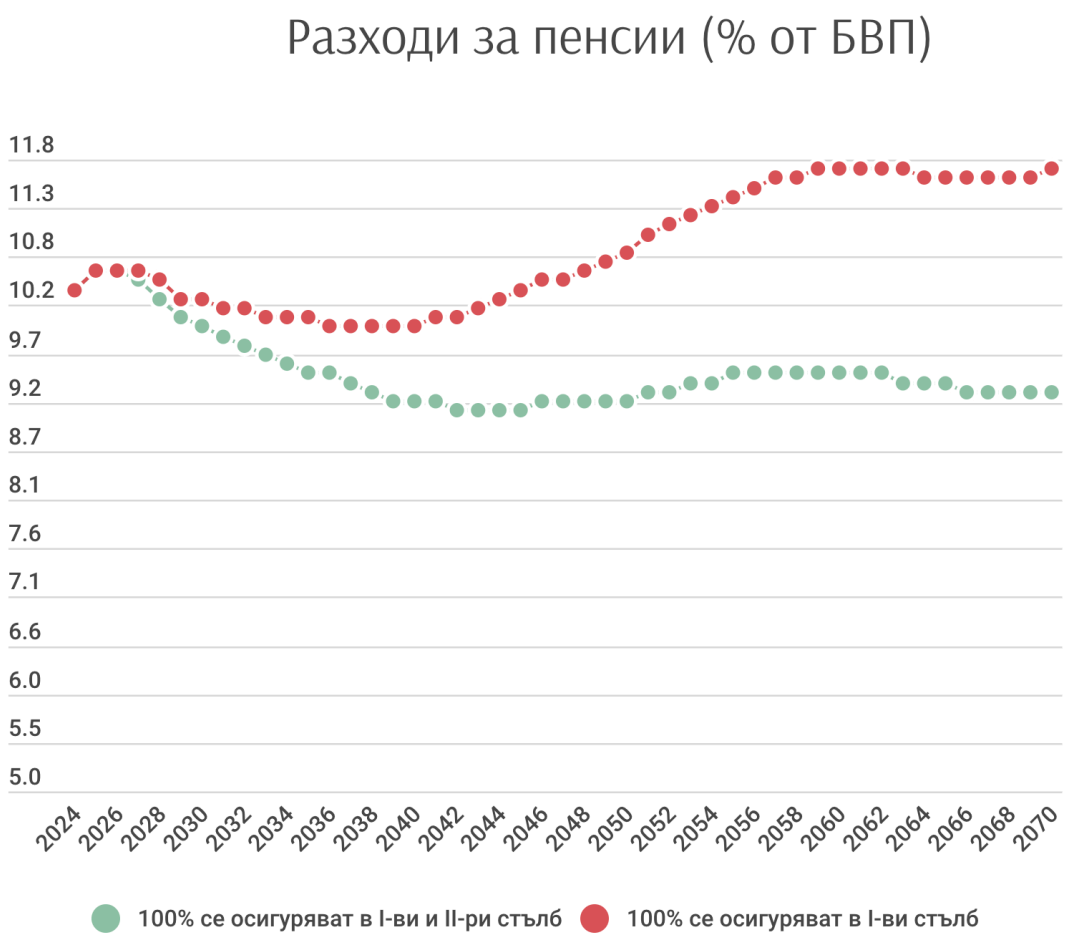
Аргументирах, че индикатор за устойчивостта на публичната пенсионно система е разходът за пенсии като процент от БВП и траекторията му в перспектива. Така е, защото прекалено високият и, още повече бързо растящият, дял на разходите за пенсии от БВП водят или до нарастване на бюджетния дефицит на страната или до изместване на други публични разходи от значение като разходи за образование, здравеопазване, инфраструктура и пр. или до комбинация от двете.

Колко разходи за пенсии като дял от БВП са прекалено много? По този въпрос няма теоретично обоснована норма - въпрос на политически избор и обща фискална политика е. За сравнение, през 2021 г. средният разход за пенсии в страните-членки на Европейския съюз възлиза на 12.9 % от БВП. Размахът на тези разходи е широк - от под 8% в Ирландия, Малта и Унгария, до над 15 % в Гърция, Италия и Австрия. [Евростат https://bit.ly/3UaLSFr]

У нас разходите за пенсии през 2024 г. се предвижда да възлязат на 10.4 % от БВП - под средните за ЕС. Общоизвестен факт е, че населението у нас бързо намалява и застарява. По данни на Евростат, коефициентът на зависимост на възрастното население (населението на възраст над 65 години спрямо населението в трудоспособна възраст - между 15 и 64 години) се предвижда на нарасне от близо 34% през 2023 г. до 59.8 % през 2060 г. преди да спадне временно до 55.2 % през 2070 г. [Евростат, https://bit.ly/4eYkmU1]. Демографските процеси оказват натиск върху финансирането на ДОО. Естествено, че повишаването на коефициента на зависимост намалява броя на осигурените лица и едновременно повишава относително броя на възрастните, очакващи пенсии от ДОО. Как ще се отразят тези тенденции на дела на разходите за пенсии в брутния вътрешен продукт? Прогнозата на НОИ до 2070 г. е дадена на фигура 9 в два варианта:[17]
а) ако всички заети се осигуряват и в ДОО и в УПФ (I и II стълб) и
б) ако всички заети се осигуряват само в ДОО (I стълб).

Първо, на фиг. 9 се вижда, че разходите за пенсии достигат върхови стойности от 10.6 % от БВП през 2025 г. Този връх няма да бъде достигнат отново до 2048 г. дори и всички осигурени в УПФ да прехвърлят осигуряването си в ДОО, а при положение, че всички осигурени запазят

[17] Прогнозата на НОИ отразява само разходите за пенсии, свързани с трудова дейност. Разработена е при параметрите на действащото към края на 2023 г. законодателство в областта на пенсиите и разпоредбите на Кодекса за социално осигуряване, като са използвани следните основни допускания:
• Демографска прогноза на Евростат от 2023 г.;
• Макроикономическа прогноза на Европейската комисия, изготвена във връзка с доклада по застаряването на населението от 2024 г.
При изготвяне на прогнозата, представена на фигурата, НОИ не отчита факта, че след 31 декември 2037 г. пенсионната възраст се обвързва с нарастването на средната продължителност на живота по чл. 68, ал. 5 от КСО. Причината за това е, че КСО не конкретизира начина по който ще става обвързването.

Източник: НОИ

Фигура 9

осигуряването и в УПФ, няма вероятност върхът да бъде достигнат и до 2070 г.[18]

Второ, вижда се, че разходите за пенсии у нас остават под 12 % от БВП до 2070 г., дори и всички осигурени да са прехвърлили осигуряването си от УПФ в ДОО, т.е. далеч под отчетеното средно за страните-членки на ЕС през 2021

[18] Застаряването на населението и увеличаването на коефициента на зависимост не водят автоматично до пропорционално нарастване на разходите за пенсии, защото действат компенсиращи фактори. [за подробности, вж. Taneva, P. et al., 2023, pp. 18-21].

г. ниво от 12.9 %. След като европейските страни могат да си позволят тези разходи сега, няма причина България да не може да си позволи разходи за пенсии до 12 % от БВП в следващите 46 години.

Трето, ясно е илюстрирана несигурността, на която са изложени разходите за пенсии от възможността, дадена на осигурените, да се откажат от осигуряване в ДЗПО и да го прехвърлят изцяло в ДОО. Тази несигурност се измерва с над 2 процентни пункта от БВП разлика в разходите за пенсии между варианти а) и в) и достига 2.4 пункта разлика през 2070 г. Така самият КСО залага несигурност в бюджета на ДОО, а от там и в Републиканския бюджет, с възможността, дадена в чл. 4б от КСО за прехвърляне на осигуряването от ДЗПО в ДОО.

Налага се изводът, че ***финансовата устойчивост на ДОО в следващите 46 години не е застрашена при действащото в края на 2023 г. законодателство,*** *дори и без по-нататъшно увеличаване на пенсионната възраст след като тя достигне 65 години и за мъжете и за жените****.*** На пенсия от ДОО могат да разчитат и тези, които ще влязат в работната сила в страната през настоящата и следващите 5-6 години.

3. Ролята на ДЗПО в пенсионната система

Установих, че ДЗПО у нас ***отдалечава пенсионната система от постигане на всяка една от универсалните й цели*** и ***функции*** при действащото законодателство и 40-годишен непрекъснат период на осигуряване в УПФ като:
а) *намалява пенсионния доход* и неговата адекватност в сравнение с вариант, при който осигуреният не участва в ДЗПО;
б) *разширява* кръга от възрастни, изложени на риск от бедност и социално изключване поради намаляване на адекватността и
в) прави *пенсиите по-несигурни* като излага “осигурените” в ДЗПО на рискове, от които ДОО ги защитава - инвестиционен, инфлационен и лихвен риск.

Освен това, ***процесът на намаляване и застаряване на населението у нас не застрашава финансовата стабилност на ДОО поне до 2070 г***. при действащото към 2023 г. законодателство. За нито една година до 2070 г. НОИ

не предвижда разходите за пенсии като процент от БВП дори да достигнат средните 12.9 % за страните-членки на Европейския съюз, отчетени през 2021 г. За всеки, който вече се осигурява, както и за тези, които ще излязат на пазара на труда през следващите шест години, ще има достатъчно средства за пенсиите им от ДОО, определяни съгласно действащия през 2023 г. КСО.

На какво се дължи това? Причините са на две нива: един набор причини на национално ниво е заложен в стратегията на пенсионната реформа от 2000 г. На по-дълбоко ниво, причините се коренят в природата на предварителното финансиране на пенсия чрез вноски в частно управлявани пенсионни фондове и мотивите за тяхното пропагандиране. Затова получените резултати не са нито неочаквани, нито изненадващи и не се отнасят само за България.

Проектът на Световната банка в "подкрепа" на пенсионната реформа от 2000 г. описва стратегията на правителството така:

- "да се постигне съществено намаляване на осигурителните вноски за финансиране на задължителните пенсионни програми" и
- да се въведе "… диверсифицирана тристълбова система, включваща обществения и частния сектор… чрез постепенно отклоняване на поне 5 процентни пункта от ставката на осигурителната вноска "[19].

Видно е и, че реализацията на стратегията налага ***намаляване на адекватността на пенсиите***, защото как може да се постигне едновременно "съществено" намаление на осигурителната вноска и финансова устойчивост на ДОО, ако не се намалят драстично пенсионните права. Точно това и става. В резултат от промяната във формулата за изчисляване на пенсиите, коефициентът на заместване на доход пада от 55 % до 35 % от индексирания среден доход през целия осигурителен стаж[20]. Е. Палмър признава през 2007 г., че "коефициент на заместване на доход от 35 % е нисък…".[Palmer, Edward, 2007, p. 25]

---

[19] Report No. P7234-BUL REPORT AND RECOMMENDATION OF THE PRESIDENT OF THE INTERNATIONAL BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT TO THE EXECUTIVE DIRECTORS ON A PROPOSED SOCIAL PROTECTION ADJUSTMENT LOAN IN THE AMOUNT OF DEM145.7 MILLION TO THE REPUBLIC OF BULGARIA October 30, 1998, p. 7.

[20] ЗАКОН ЗА ПЕНСИИТЕ(обн.,Изв.,бр.91 от 12 ноември 1957 г.;… бр.69 от 3 август 1999 г.), чл. 10, (1).

Изрично се посочва, че въвеждането на втори задължителен капиталово натрупващ стълб (във формата на УПФ и ППФ) става чрез отклоняване на част от осигурителната вноска от ДОО в частни пенсионни фондове, т.е. чрез частична приватизация на ДОО. Това прави пенсиите от УПФ заместващи намалението на пенсия от ДОО, а не "допълнителни".

Типичната приказка около капиталово натрупващите пенсионни фондове звучи приблизително така: Населението намалява и застарява. Броят на хората над пенсионна възраст се увеличава абсолютно и относително. Това поставя публичните разходо-покривни пенсионни системи под натиск, защото все по-малко осигурени ще трябва да издържат все повече пенсионери. Доклад на Allianz директно внушава решението: "Колко добре е подготвена пенсионната система да смекчи влиянието на демографските промени? Наличието на допълнителни капиталово натрупващи елементи… играе ключова роля в това отношение?"[Allianz, 2023, p. 2]. Тази приказка е в основата и на стремежа към "диверсификация" на пенсионната система - съчетаване на публична разходо-покривна схема с частно управлявана капиталово натрупващи пенсионни фондове.

По-внимателният анализ показва, че става дума за илюзии и митове, но много скъпи. "… основна цел на пенсионните системи [е] да предоставят адекватен пенсионен доход и да позволят на възрастните да се радват на приличен стандарт на живот и икономическа независимост." [European Commission, 2012, p. 9]. Стандартът на живот и икономическата независимост се осигуряват не просто от паричен доход, а от кошница от стоки и услуги. Пенсионерите се интересуват от потребление, а не от парични знаци. Затова в центъра на адекватността на пенсиите е бъдещото производство на стоки и услуги, а разходо-покривните и капиталово-натрупващите схеми са само различен начин на организиране на претенциите на пенсионерите към част от бъдещото производство[21]. Предварителното финансиране на пенсиите не облекчава демографския натиск върху пенсионните системи, независимо

[21] Alan Greenspan (2005) "Въпросът е как конструираш система, която да осигури създаването на реални активи, които се купуват с пенсиите… Въпрос на структура на финансовата система е, която да осигури, че са създадени реалните ресурси за пенсии, различни от парите." https://www.youtube.com/watch?v=DNCZHAQnfGU

дали разходо-покривни или капиталово натрупващи. Очевидно повишаването на коефициента на зависимост подлага на натиск една разходо-покривна система като намалява броя на тези, които внасят средства в нея и увеличава броя на тези, които получават пенсии. Намаляващото и застаряващо население оказва натиск и върху капиталово покривните системи, в случай, че намалялата по численост по-млада кохорта не произведе достатъчно продукция както за собственото си потребление, така и за това на пенсионерите. В такъв случай, както убедително показва проф. Н. Бар, предварително натрупаните средства в пенсионни фондове ще загубят покупателна способност или в резултат на инфлация или в резултат на обезценка на финансовите активи, натрупани в индивидуални партиди. Това ще доведе до намаляване на очакваното от пенсионерите реално потребление и, следователно, на очакваната адекватност на пенсиите. С една дума, предварителното финансиране на пенсиите не решава въпроса с адекватността им пред лицето на демографските проблеми. [Barr, Nicholas, 2001, Chapter 6, 3.1; Chapter 7 и 2014, p. 126].

Според Световната банка "… широката диверсификация е най-добрият начин да се застраховаме от много несигурен свят". [The World Bank, 1994, p. 16]. Предварителното финансиране на пенсиите не е в състояние да диверсифицира и направи по-сигурен пенсионния доход. Не само демографския, но макроикономическия (рецесия или инфлация) и политическия риск не могат да бъдат диверсифицирани чрез натрупване в пенсионни фондове. Така е, защото става дума за системни рискове, докато диверсификацията е техника, смекчаваща идиосинратични (специфични) рискове. Следователно, диверсификацията на българската пенсионна система, поставена като цел на реформата от 2000 г. е непостижима химера или просто заблуда.

Европейската комисия и Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) подкрепят предварително финансирани пенсионни схеми. Европейската комисия, обаче, има предвид пенсионни схеми с допълнителни вноски, а не отклоняване на част от осигурителните вноски. Комисията има предвид наистина допълнителни пенсии, а не пенсии от частни фондове, които намаляват пенсионния доход. [European Commission, 2012, p.9]. ОИСР пък препоръчва да бъдат формулирани "ясни и добре дефинирани цели по

отношение на … адекватността …на частните пенсионни системи, както и ролята им в осигуряване на пенсионен доход. Тези цели трябва да бъдат отразени в законодателството и постигането им - да се наблюдава редовно като част от регулаторния процес". [OECD, 2024, p.8] Нищо подобно не е налице в случая на ДЗПО в България. КСО не отговаря на този стандарт на ОИСР и пенсионните дружества не информират клиентите си за пенсиите, които могат да очакват от УПФ. Нещо повече, "осигурените" в УПФ не са информирани и за доходността (номинална и реална), получавана по партидите им за 3-, 7- 10 години и от началото на осигурителния период, както изисква Европейската комисия [European Commission, 2017].

За да може пенсията от УПФ да замести намалението на държавната пенсия, още повече да осигури допълнителна пенсия, както се очаква в цитирания документ на Европейската комисия, доходността, получавана от осигурените в УПФ трябва да е поне равна на темпа на нарастване на средния осигурителен доход. За първите 22 години от съществуването на УПФ у нас осигурените не просто са получили ниска доходност, но тя е и реално отрицателна както за целия период, така и за три, седем и десет години, завършващи на 31.12.2023 г.
Ниската доходност на осигурените е не само български феномен. Изследване на реалната доходност в 16 страни-членки на Европейския съюз показва сходни резултати[22].

Световната банка намира причините за ниската доходност, която получават осигурените, в структурата на пазара и стремежа на пенсионните дружества за извличане на ренти. Пенсионните дружества "… се радват на значителна пазарна сила, видно от таксите, които събират и които са далеч по-високи от средните им разходи… С други думи *пенсионните дружества извличат съществени по размер ренти за сметка на благосъстоянието на потребителите*. Това положение дава сериозно основание за политическа

[22] "… много категории пенсионни продукти не предлагат достатъчно високи номинални доходи в дългосрочен период за да компенсират инфлацията, дори и при скромния й процент през 2000-те и 2010-те години. Тази слаба доходност води до загуба на покупателна способност за много европейски инвеститори…" виж Commain, S. (2024). "Will You Afford to Retire? The Real Return of Long-term and Pension Savings". 2024 Edition. A research report by BETTER FINANCE. Brussels. p. iii.

намеса с цел да се подпомогнат потребителите да възстановят тези ренти…" [Impavido, G. et al., 2010, p. 42]. И още, "разминаването между цени (такси) и средни разходи по производството е социално нежелателно защото преразпределя ренти от потребителите към пенсионните дружества. Това преразпределение намалява стойността на пенсиите отнесена към предпенсионния доход (очаквания коефициент на заместване) и *подкопава целите, които оправдават въвеждането на вторите стълбове*". [Impavido, G. et al., 2010, p. 3].

Изтъкваните мотиви за въвеждане на задължително пенсионно осигуряване по капиталово натрупващи схеми са защита на адекватността на пенсиите от демографска криза и диверсификация на пенсионния доход. Показах, че и двата мотива са несъстоятелни. Какви тогава са истинските причини за толкова упоритото налагане на пенсионните фондове? Отговорът е или
а) нормативна склонност против колективното застраховане и държавата въолще или
б) натискът за извличане на ренти от страна на финансовата индустрия. [Drahokoupil and Domonkos, 2013, p.6]

Връщайки се към целите на пенсионната реформа от 2000 г. у нас можем да констатираме следното: 1) Целта за намаляване на осигурителните вноски е успешно изпълнена, а 2) Целта за "диверсификация" особено на демографския риск, е ирелевантна, тъй като частно управляваните предварително финансирани пенсии не могат да "диверсифицират" системните рискове, на които е изложена всяка пенсионна схема, независимо от начина на финансиране и управление.

Налага се изводът, че пенсионната реформа от 2000 г. у нас е насочена срещу интереса на осигурените лица защото води до:

- намаляване на адекватността на пенсиите,
- повишаване дела на възрастното население, изложено на риск от бедност и социално изключване след пенсиониране и
- излагане на осигурените и пенсионерите на рискове, от които ДОО ги защитава.

Публиката усеща този факт много добре: всеки пети от запитаните през 2024 г. смята, че основен проблем на пенсионната система в България са ниските

пенсии, а седем от 10 намират, че е необходима промяна в модела на пенсионната система. [НЦПИ, 2024, стр. 14, 25]

4. Препоръки

ДЗПО е въведено у нас през 2000 г. като частична приватизация на ДОО, като част от задължителната осигурителна вноска за пенсии се отклонява от ДОО за да бъде инвестирана от частни пенсионни дружества от името и за сметка на осигурените. Част от задължителните осигурителни вноски, които представляват публични средства, са отдадени под аренда за управление на частни пенсионни дружества срещу такси, заплащани от осигурените. След 22 години е пределно ясно, че частичната приватизация на ДОО, направена през 2000 г. е провал от гледна точка на осигурените, бюджета на ДОО и Републиканския бюджет (а следователно и на всички данъкоплатци). Тя е в интерес единствено и само на шепа акционери и управляващи пенсионни дружества, които ежедневно изсмукват ренти от осигурителните вноски срещу което намаляват и излагат на рискове пенсиите на стотици хиляди бъдещи пенсионери. За периода 2002-2023 г. към ДЗПО са отклонени общо 21.3 млрд. лв. осигурителни вноски като 2.2 млрд. лв. от тях са безвъзвратно изтекли под формата на такси и удръжки (по данни на КФН).

Малко известно у нас е, че през 2005 г. В САЩ е обсъждан опит за подобна частична приватизация на разходо-покривната им пенсионна система (Social Security). Законодателно предложение, обаче, дори не стига до гласуване в Конгреса, защото предварително става ясно, че ще ощети осигурените. [Robert Shiller, 2005, p. 3] След повече от 20-годишен опит, това е ясно и у нас.

Какво да се прави?

Заден ход на частичната приватизация на ДОО

Частичната приватизация на ДОО чрез отклоняване на част от задължителната осигурителна вноска към УПФ (и ППФ) води до намаляване на пенсионните доходи на осигурените, по-несигурен пенсионен доход и подкопава финансовата устойчивост на бюджета на ДОО.

Пенсия от УПФ не е в състояние да компенсира намалението на държавната пенсия след 40 години осигуряване. ***За да се гарантира, че държавната пенсия няма да бъде намалявана на никого, а пенсията от частно управляван пенсионен фонд ще бъде винаги и всякога допълнителна*** е необходимо:

1. От бъдеща дата цялата задължителна осигурителна вноска за пенсии на всички осигурени лица без изключение да постъпва във фонд „Пенсии“ на Националния осигурителен институт.

2. Осигурените лица с партиди в УПФ да получат възможност и право еднократно да прехвърлят остатъците си по партиди в „Държавния фонд за гарантиране устойчивостта на държавната пенсионна система“ („Сребърен фонд“) в течение на достатъчно продължителен, но краен период (например, 18 или 24 месеца). На прехвърлилите партидите си, пенсиите от ДОО не се намаляват, съгласно чл. 70, ал. 11 от КСО.

3. Ако в УПФ останат партиди след изтичане на срока по т. 2, те се прехвърлят към допълнителен пенсионен фонд (ДПФ), управляван от същото дружество. На лицата, чиито партиди са прехвърлени в ДПФ, пенсията от ДОО се намалява по реда на чл. 70, ал. 10, т.1 и т.2 от КСО за месеците, през което част от осигурителната им вноска е постъпвала в УПФ.

В резултат от тези мерки ***се ликвидират последиците от частичната приватизация на ДОО.*** Публичните средства, каквито са задължителните осигурителни вноски, се управляват единствено от публична институция. Пенсиите от ДОО не се намаляват.

Разходите за пенсии от ДОО се гарантират от Републиканския бюджет. Срещу тази гаранция законът определя задължителна осигурителна вноска, която трябва да постъпва изцяло в бюджета на ДОО. ***Предотвратява се възможността две пенсии да са по-малко от една.*** Осигурените лица получават възможност за ***допълнителни пенсии срещу допълнителни осигурителни вноски***.

Макроикономическите предимства от тези мерки са:

- Намалява дефицитът на НОИ в резултат на отклоняване на част от задължителната осигурителна вноска към ДЗПО. Размерите на отклонение средства са значителни – 2.4 млрд. лв. или 1.3% от БВП (2023 г.). Този дефицит се покрива за сметка на данъкоплатците, родени след 31.12.1959 г., които плащат двойно за пенсии – един път с осигуряването си в УПФ и втори път с данъците си, за да бъдат платени пенсиите на родителите им (сегашните пенсионери).

- Елиминират се рисковете за държавния бюджет в перспектива, произтичащи от това, че не е известно каква част от осигурените в УПФ ще прехвърлят партидите си в „Сребърния фонд“.

Капиталови схеми у нас имат бъдеще при две условия:

- Финансират се единствено с допълнителни вноски, над задължителната осигурителна вноска за пенсия. ***Допълнителна пенсия срещу допълнителни осигурителни вноски***.

- Са в състояние да осигурят положителна реална доходност на осигурените лица в дългосрочен хоризонт.

Цитирана литература

Allianz Global Pension Report 2023. "Reforming against the demographic clock" https://bit.ly/3CzvmcW

Barr, Nicholas. (2001). "The Welfare State As Piggy Bank - Information, Risk, Uncertainty, and the Role of the State". Oxford University Press Inc., New York. https://academic.oup.com/book/25944

Barr, Nicholas. (2014). "The Role of the Public and Private Sectors in Ensuring Adequate Pensions: Theoretical Considerations". In: Clements, Benedict Clements, Frank Eich, and Sanjeev Gupta. "Equitable and Sustainable Pensions: Challenges and Experience". International Monetary Fund Washington, D.C. https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781616359508/ch003.xml

Commain, S. (2024). "Will You Afford to Retire? The Real Return of Long-term and Pension Savings". 2024 Edition. A research report by BETTER FINANCE. Brussels. https://bit.ly/3OxsH63

Drahokoupil, Jan and Stefan Domonkos. (2013). Reforming pensions: the limits of diversification. ETUI Policy Brief, № 3. https://bit.ly/3Vkq5fD

Hyde, Mark and Silvia Borzutzky. (2016). "Rent-Seeking in Private Pensions," , Palgrave Macmillan https://bit.ly/3B5dV3o

European Commission. (2012). "WHITE PAPER. An Agenda for Adequate, Safe and Sustainable Pensions". Brussels, 16.2.2012 COM(2012) 55 final. https://bit.ly/41jMv4v

European Commission. (2017). Request to the European Supervisory Authorities to Report on the Cost and Past Performance of the Main Categories of Retail Investment, Insurance and Pension Products."Ref. Ares(2017)5008790 - 13/10/2017 https://bit.ly/4f2bGvN

European Commission. (2021). "The 2021 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU". Volume I. Joint Report prepared by the Social Protection Committee (SPC). Luxembourg. https://bit.ly/49mPpYs

EUROPEAN COMMISSION, Employment, Social Affairs and Inclusion DG. (2022). PENSION ADEQUACY BENCHMARKING FRAMEWORK. *SPC/ISG/2022/6a/3* https://bit.ly/4gihOAS

European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs (2024). "2024 Aging Report - Underlying Assumptions and Projection Methodologies.". EUROPEAN ECONOMY Institutional Paper 257. https://bit.ly/49m8MR5

European Commission. (2024). "The 2024 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU". Volume II. Joint Report prepared by the Social Protection Committee (SPC). Luxembourg. bit.ly/4ggjE5B

Feibel, Bruce J., (2003), "Investment Performance Measurement", John Wiley & Sons, Inc.,Hoboken, New Jersey, p. 53. https://bit.ly/4g4btZX

International Labor Organization. (2018). "Reversing Pension Privatizations: Rebuilding public pension systems in Eastern Europe and Latin America" International Labour Office – Geneva. https://bit.ly/2UvRhYA

Impavido, Gregorio, Esperanza Lasagabaster, Manuel García-Huitrón. (2010). “New policies for mandatory defined contribution pensions : industrial organization models and investment products.” The World Bank. Washington, DC. https://bit.ly/3YZXMnL

OECD, (2023), Pensions at a Glance 2023: OECD and G20 Indicators, OECD Publishing, Paris, https://bit.ly/413fdXq

OECD, (2024), Recommendation of the Council on Core Principles of Private Pension Regulation. OECD/LEGAL/0429. https://bit.ly/40Yyucf

Palmer, Edward. (2007). Pension Reform and the Development of Pension Systems: An Evaluation of World Bank Assistance. Background Paper. Bulgaria Country Study. The World Bank. Washington, D.C. https://bit.ly/2PeV4GO

Shiller, Robert. (2005). “An Oversight Hearing on President Bush’s Social Security Privatization Plan: Will You and Your Family Be Worse Off?”. Senate Democratic Policy Committee Hearing. Washington, DC. https://bit.ly/3V8rjL4

Taneva, Penka, Irena Davidkova, Kaloyan Kolev. (2023). “2024 Aging Report Bulgaria - Country Fiche”. Sofia. https://bit.ly/3Zkt4ao

Taylor, Richard W. (1986). “Future Value of a Growing Annuity: A Note”,Journal of Financial Education, No. 15 (Fall 1986), pp. 17-21

The World Bank. (1994). Averting the Old Age Crisis Policies to Protect the Old and Promote Growth. Published for the World Bank Oxford University Press. https://bit.ly/4i5cJhk

КОДЕКС ЗА СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ (Загл. изм. - ДВ, бр. 67 от 2003 г.) Обн., ДВ, бр. 110 от 17.12.1999 г., в сила от 1.01.2000 г … изм., бр. 27 от 29.03.2024 г. https://noi.bg/wp-content/uploads/КСО-7.pdf

Комисия за финансов надзор. (2017). Преглед на активите на пенсионните фондове в България. Обобщен доклад. София. https://bit.ly/4f2cMaT

Комисия за финансов надзор. (2021). НАРЕДБА № 69 от 15.06.2021 г. за техническите лихвени проценти по чл. 169, ал. 1, т. 3 и ал. 8, т. 3 от Кодекса за социално осигуряване и формулите за изчисляване на допълнителните пожизнени пенсии за старост, Приета с Решение № 217-Н от 15.06.2021 г. на Комисията за финансов надзор, Обн. - ДВ, бр. 53 от 25.06.2021 г.

Министерство на труда и социалната политика. (2024). АНАЛИЗ НА СИСТЕМАТА НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ- достъп на 24.11.2024 г. https://bit.ly/4itmru2

Министерство на финансите. (2015). „Мотиви към проекта за Закон за допълнение и изменение на Кодекса на социално осигуряване“. София. https://parliament.bg/bills/43/502-01-39.pdf

Министерство на финансите. (2024). “Актуализирана средносрочна бюджетна прогноза за периода 2024-2026 г.” София.

Национален осигурителен институт. (2019). Актюерски доклад 2019. София. https://noi.bg/publikacii/dokladi/aktuerski-dokladi/

Национален осигурителен институт. (2021). Методика за изчисляване на индивидуалния коефициент за пенсиите, отпуснати с начална дата след 31.12.2018 г. (актуализирана – януари 2019 г. и юни 2021 г., изменена и допълнена – декември 2021 г.) https://bit.ly/3B02t9p

Национален осигурителен институт. (2023). "Държавното обществено осигуряване през 2022 г., София. https://www.nssi.bg/wp-content/uploads/DOO_2022.pdf

Национален осигурителен институт. (2024). Актюерски доклад 2024. София. https://noi.bg/publikacii/dokladi/aktuerski-dokladi/

Национален център за парламентарни изследвания (НЦПИ). (2024). "Проучване на обществените нагласи за актуализиране на съществуващата пенсионна система." София. https://bit.ly/3ZgtfT0

Христосков, Й. (2020). "Реформите в пенсионната система на България - съдържание, резултати, предизвикателства и решения". В : Годишен доклад 2020. ИНСТИТУТ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ, София. https://www.iki.bas.bg/files/Doklad_2020_color.pdf

Приложение 1: Данни и допускания

Резултатите, докладвани в това изследване, следват от:

- методиките за изчисляване на пенсии от ДОО и УПФ, определени в КСО;
- официални отчетни данни за периода 2001-2023 г. и
- допускания за периода 2024-2041 г.

Формулата за изчисляване на пенсия от ДОО е регламентирана в чл. 70 от КСО - "Размер на пенсията". Методиката за изчисляване на пенсии от УПФ е регламентирана в чл. 169 от КСО "Определяне размера на пенсията" и Наредба № 69 от 15.06.2021 г. на КФН.

За постигане на съпоставимост между пенсия за първата година от ДОО и пенсия за първата година от УПФ, вземам предвид, че пенсиите от ДОО се осъвременяват ежегодно съгласно чл. 100 от КСО. НОИ предвижда, че през 2040-те години процентът на осъвременяване ще е 3.15 % годишно [НОИ, 2024, стр. 3, Таблица 6 и стр. 39, Таблица 8]. Затова изчислявам пенсията от УПФ за първата година по формулата за нарастващия анюитет с допускане за годишно нарастване от 3.15 % [Taylor, Richard W., 1986].

Отчетните данни до 2023 г. и техните източници, както и използваните допусканията до 2041 г., са описани в Таблица 1.1.

Изследвам следния случай:

- ➢ Мъж, роден на 1.01.1977 г. и придобиващ право на пенсия на 65-годишна възраст на 1.01.2042 г.
- ➢ Полага III-та категория труд;
- ➢ Осигурява за пенсия без прекъсване от 1.01.2002 г. до 31.12.2041 г.;
- ➢ Осигурителен доход в три сценария:
  - минимален осигурителен доход;
  - средна работна заплата;
  - нарастваща работна заплата.

Следвайки подхода на Европейската комисия, сценарият “нарастващата работна заплата” се дефинира като доходът на лице, което започва трудовата си кариера при средната за момента работна заплата, която нараства линейно всяка следваща година и завършва осигурителния си период при доход, два пъти по-висок от средната работна заплата към този момент [European Commission, 2021, p. 77].

Таблица 1.1

Източници на данни и допускания:

Параметър	Стойност	Източник / Основание
Осигуряване		
Период на осигуряване - мъже	40 години	Трета категория труд - КСО, чл. 68 (1).
Осигурителни вноски		2002-2023 г.: КСО, чл. 157 (1) и “ТАБЛИЦА ЗА РАЗМЕРА НА ОСИГУРИТЕЛНИТЕ ВНОСКИ ЗА ДОО В ПРОЦЕНТИ ЗА ЛИЦА, РАБОТЕЩИ ПО ТРУДОВ ДОГОВОР, ПРИ УСЛОВИЯТА НА III, II И I КАТЕГОРИЯ ТРУД” https://www.noi.bg/wp-content/uploads/Trudov_dogovor_vnoski.pdf 2024-2041 г. – 14.8 % в ДОО и 5 % в УПФ или 19.8 % в ДОО
Среден осигурителен доход за страната (СОДС) по години.		2002-2023: Средномесечен осигурителен доход (в лв.) за 12-те календарни месеца преди месеца на отпускане на пенсията; https://bit.ly/3W9QQof 2024 – 2041 г. Национален осигурителен институт. (2024). “АКТЮЕРСКИ ДОКЛАД 2024 г.” София. Таблица 8, стр. 36 https://noi.bg/publikacii/dokladi/aktuerski-dokladi/
Минимален осигурителен доход		2002-2024 г. ТАБЛИЦА ЗА РАЗМЕРА НА ОСИГУРИТЕЛНИТЕ ВНОСКИ И. ОСИГУРИТЕЛНИЯ ДОХОД ЗА ДОО НА. САМООСИГУРЯВАЩИТЕ СЕ ЛИЦА https://nssi.bg/wp-content/uploads/Samoosigureni.pdf 2025-2041 г. допускам, че минималният осигурителен доход ще се поддържа в размер на 60 % от средния осигурителен доход за страната.

Средна работна заплата (СрРЗ)		2002-2023 г. НСИ: СРЕДНА ГОДИШНА ЗАПЛАТА НА НАЕТИТЕ ЛИЦА ПО ТРУДОВО И СЛУЖЕБНО ПРАВООТНОШЕНИЕ ПО ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ И СЕКТОРИ ПРЕЗ 2023 ГОДИНА* http://bit.ly/21XJvEI За периода 2024-2026 г. използвам данни от "Актуализирана средносрочна бюджетна прогноза за периода 2024-2026 г." на Министерство на финансите, а за периода 2027-2041 г. допускам, че средната работна заплата ще расте успоредно с растежа на средния осигурителен доход за страната.
Нарастваща работна заплата		През 2002 г. лицето се осигурява върху средната работна заплата, а през 2041 г. върху доход, равен на два пъти средната работна заплата за 2041 г.
Право на пенсия		
Възраст за придобиване право на пенсия	65 години	КСО, чл. 68 (1), (2)
Осигурителен стаж (мъж)	40 години	
Размер на пенсията от ДОО		
Процент на натрупване	1.35 %	КСО, чл. 70 (1)
Среден месечен осигурителен доход 2041 г. по цени от 2023 г.	2637.90 лв.	Изчисление на автора по данни от Национален осигурителен институт. (2024). "АКТЮЕРСКИ ДОКЛАД 2024 г." София. Таблица 6, стр. 31 и Таблица 8, стр. 37
Процент на намаление на пенсията от ДОО през 2042 г. при осигуряване и в УПФ	22.4 %	Изчисления на автора; КСО, чл. 70 (7); Наредба за пенсиите и осигурителния стаж, чл. 21а
Осъвременяване на пенсии от ДОО след 2041 г.	3.15 %	КСО, чл. 100 (1) и Национален осигурителен институт. (2019). "АКТЮЕРСКИ ДОКЛАД 2024 г." София. Таблици 6, стр. 31 и Таблица 8, стр. 36
Минимална пенсия 2042 г. по цени от 2023 г.	949.65 лв.	Допускам, запазване на отношението минимална пенсия : СОДС в размер на 36 %.
Размер на пенсията от УПФ		
Средногодишна реална доходност на осигурените в УПФ (парично-претеглен метод) (2001-2023 г.)	0%	Изчислената по данни за осигурителния пазар на КФН реална доходност за периода 2002-2023 възлиза на -3 %. Вж. Приложение 2. За целите на оценка на перспективната адекватност, допускам 0 % реална доходност за целия период 2002-2041 г.

УПФ, ППФ, ДПФ: - Активи; - Брутни постъпления от вноски - Изплатени суми - Приходи от такси	По месеци и тримесечия	КФН, https://www.fsc.bg/osiguritelna-deynost/statistika/statistika-i-analizi/ 2024-2041 - 5% от осигурителния доход.
Технически лихвен процент (2041 г.)	4.25 %	Наредба №69 от 15.06.2021 г. на КФН https://www.fsc.bg/d.php?id=30340 и БНБ https://bnb.bg/Statistics/StMonetaryInterestRate/StIRLTIR/index.htm
Средна очаквана продължителност на бъдещия живот – 65-годишни (2041 г.)	19 години	Bulgaria, Main Demographic and Macroeconomic Assumptions, In: European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs (2024).”2024 Aging Report - Underlying Assumptions and Projection Methodologies.”. EUROPEAN ECONOMY Institutional Paper 257. https://bit.ly/3Ur2B7z
Индекс на цените		
Индекс на потребителските цени – средногодишен и в края на годината	По месеци и години	2002-2023: НСИ: Индекс на потребителските цени, 1995=100; http://bit.ly/1vF95f7 и СРЕДНОГОДИШЕН ИПЦ, ПРЕДХОДНАТА ГОДИНА = 100 http://bit.ly/1i76Qfx 2024-2041: Национален осигурителен институт. (2024). “АКТЮЕРСКИ ДОКЛАД 2024 г.” София. Таблица 6, стр. 31

Приложение 2: Доходност на пенсионните фондове и осигурените в тях

Една от променливите за оценка на размера на пенсия от УПФ е наличността на средства по партидата в деня преди пенсиониране. Тази наличност може да се изчисли от следното уравнение :

$$K = \sum_{i=0}^{T-1} c_i * W_i * (1+r)^t$$

където

К – средства по партида преди пенсиониране,

c_i – осигурителна вноска в годината i

W_i – осигурителен доход в годината i

r - средногодишна доходност, начислена по партидата на осигуреното лице, върху брутните вноски, преди отчисляването на такси.

i – година на осигуряване. i = 1, 2, 3 … 40.

t – години, оставащи до пенсиониране. Т = 0 е годината на пенсиониране.

Коректно е доходността "r" да се изчислява по парично-претегления метод. Само доходност, изчислена по парично-претегления метод позволява да се сумират осигурителните вноски, направени през различни години и сумата да даде наличните средства по партида в края на осигурителния период[23]. Доходността на пенсионните фондове, обявявана периодично от КФН е изчислена по времево-претегления метод и е негодна за тази цел. Изчислявам доходността на пенсионните фондове и осигурените в тях по формулата за вътрешна възвръщаемост в три варианта:

[23] Feibel, Bruce J., (2003), "Investment Performance Measurement", John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey. p. 39.

а) ***номинална нетна доходност***, изчислена от нетните осигурителни вноски (след приспадане на изплатени от УПФ суми и начислени такси);

б) ***номинална брутна доходност***, изчислена от брутните осигурителни вноски (след приспадане на изплатените от УПФ суми, но преди отчисляването на такси) и

в) ***реална брутна доходност,*** номинална брутна доходност, коригирана с инфлацията***.***

Интерпретацията на резултатите е както следва
а) номиналната нетна доходност е доходност на пенсионните фондове. Показва резултатите, получени от инвестирането на средствата от осигурителни вноски след отчисления на такси;
б) номиналната брутна доходност е номиналната доходност на осигурените в пенсионни фондове. Показва доходността върху осигурителните вноски преди отчисляване на таксите.
в) реалната брутна доходност е реалната доходност на осигурените в пенсионни фондове преди отчисляването на такси. Когато е положителна, тя показва с колко е нараствала годишно покупателната способност на направените осигурителни вноски.

Резултатите са показани в Таблица 2.1:

УПФ	Доходност на УПФ - **номинална**	Доходност на осигурените в УПФ - **номинална**	Доходност на осигурените в УПФ - **реална** (ИПЦ)
2002-2023	**2.9%**	**1.4%**	**-3.0%**
2014-2023	**2.6%**	**1.2%**	**-3.4%**
2017-2023	**2.1%**	**0.9%**	**-4.7%**
2021-2023	**1.2%**	**-0%**	**-8.6%**
2023	**9.2%**	**7.9%**	**3.1%**

Табл.2.1
Източник: Изчисления на автора по данни на КФН и НАП.

За последните 3, 7, 10 години и от началото на периода (2002 г.) осигурените търпят загуби и покупателната стойност на техните вноски в УПФ се топят. Представям резултатите за горепосочените периоди в съответствие с изискването на Европейската комисия към европейските надзорни органи [European Commission, 2017, p. 4].

Разбивка на брутната номинална доходност на съставните ѝ част - такси, инфлация и реална доходност на осигурените е представена на фигура 2.1.

Фигура 2.1

През 2023 г. осигурените в УПФ са получили средно по 3.1 % положителна доходност по партидите си. Този прекрасен резултат, обаче, не е бил достатъчен за да ги компенсира за загубите от предходните две години. За целия тригодишен период (2021-2023 г.) загубата им е средногодишно в размер на 8.6%. Така за три години покупателната способност на средствата по партиди е спаднала с повече от една четвърт, което илюстрира добре инвестиционния риск, на който са изложени осигурените в пенсионни фондове. Средногодишната инфлация през 2021-2023 г. съвпада с отрицателната реална доходност получена от осигурените в този период. Това означава, че цялата номинална доходност след инфлация е била присвоена от пенсионните дружества под формата на такси.

За всички по-дълги периоди - 3, 7, 10 и от 2002 г. осигурените в УПФ са получили отрицателна реална доходност. Това означава, че доходността, реализирана от управляващите портфейлите на пенсионните фондове не е била достатъчна за да компенсира инфлацията и таксите. Фигура 2.1 показва ясно, че ***положителната номинална доходност е за пенсионните дружества и техните акционери, а за за осигурените, по-правилно, ощетените в УПФ, остава отрицателната доходност***.

Приложение 3: Редукция на намалението на пенсиите от ДОО

ДЗПО е въведено у нас през 2000 г. като частична приватизация на ДОО. Вноските във фондовете на ДЗПО се изваждат от и се финансират за сметка на задължителната осигурителна вноска. Съответно на това и пенсията от ДОО се намалява пропорционално на намалението на осигурителната вноска постъпваща в ДОО или по-скоро, това е първоначалният замисъл през 2000 г. Когато дойде време пенсионните дружества да изплащат пенсии от УПФ, изведнъж слепите прогледнаха, че две пенсии са по-малко от една и решиха (Народното събрание реши) да редуцират намалението на пенсията от ДОО за тези, които са се осигурявали и в УПФ.[24] Така, ако пенсиите от ДОО на тези, които се пенсионират през 2024 г., бъдат намалени точно пропорционално на намалените им вноски в ДОО, защото са отклонявали част от осигурителната си вноска към УПФ, то пенсията им би трябвало да бъде 20.9 % по-ниска, от пенсия от ДОО в пълен размер. [НОИ, 2019, стр. 35]. Вместо това, пенсията им от ДОО ще бъде намалена с 11.3 % по КСО, в сила от 1.09.2021 г.

Последиците от това решение, взето без оглед на това как се отразява на пенсионната система и бъдещите пенсионери са :

[24] вж. ДВ бр. 103, 4.12.2020 г. "Редукцията" се въвежда с новите (т. 3) в ал. 10 и ал. 19 в на чл. 70 от КСО.

а) Повишаване на разходите за пенсии на ДОО без да са обезпечени с допълнителни приходи. Следователно и увеличаване дефицита на ДОО в следващите 20-25 години. и

б) дискриминация срещу тези, които не са се осигурявали в УПФ поради това, че са родени преди 1960 г. или пък са избрали да променят осигуряването си от ДЗПО в ДОО. Последните са 101 000 души до края на 2023 г. по данни на НАП.

И двете последици са резултат на това, че редукцията на намалението на пенсиите от ДОО води до това, че осигурявалите се в УПФ практически са правили по-ниска осигурителна вноска в ДОО за всеки 100 лв. от осигурителния доход, от който се определя пенсията им, от тези, които не са се осигурявали в УПФ, както е показано в следната илюстративна таблица 3.1

Таблица 3.1

	I	II	III
Индивидуален осигурителен доход	1,000 **лв.**	1,000 **лв.**	1,000 **лв.**
осигурителна вноска в ДОО	198 **лв.**	148 **лв.**	148 **лв.**
Индивидуален коефициент	1.000	0.747	0.890
Доход, от който се изчислява пенсията	1,000 **лв.**	747 **лв.**	890 **лв.**
Пенсия от ДОО	493 **лв.**	368 **лв.**	439 **лв.**
Намаление на пенсията	0 **лв.**	124 **лв.**	54 **лв.**
Вноска/ Д-д от който се изчисялав пенсията	19.80%	19.80%	16.60%

Източник: изчисления на автора

Редукцията на намалението е публично е продадена като търсене на “справедливост”[25]. В действителност, справедливостта - равни пенсии от ДОО за равни осигурителни вноски - е нарушена и е въведена дискриминация срещу тези, които се осигуряват само в ДОО. Редукцията на намалението е в противоречие с и в нарушение на:

а) Принципа за равнопоставеност на осигурените лица (чл. 3, т. 3 от КСО)

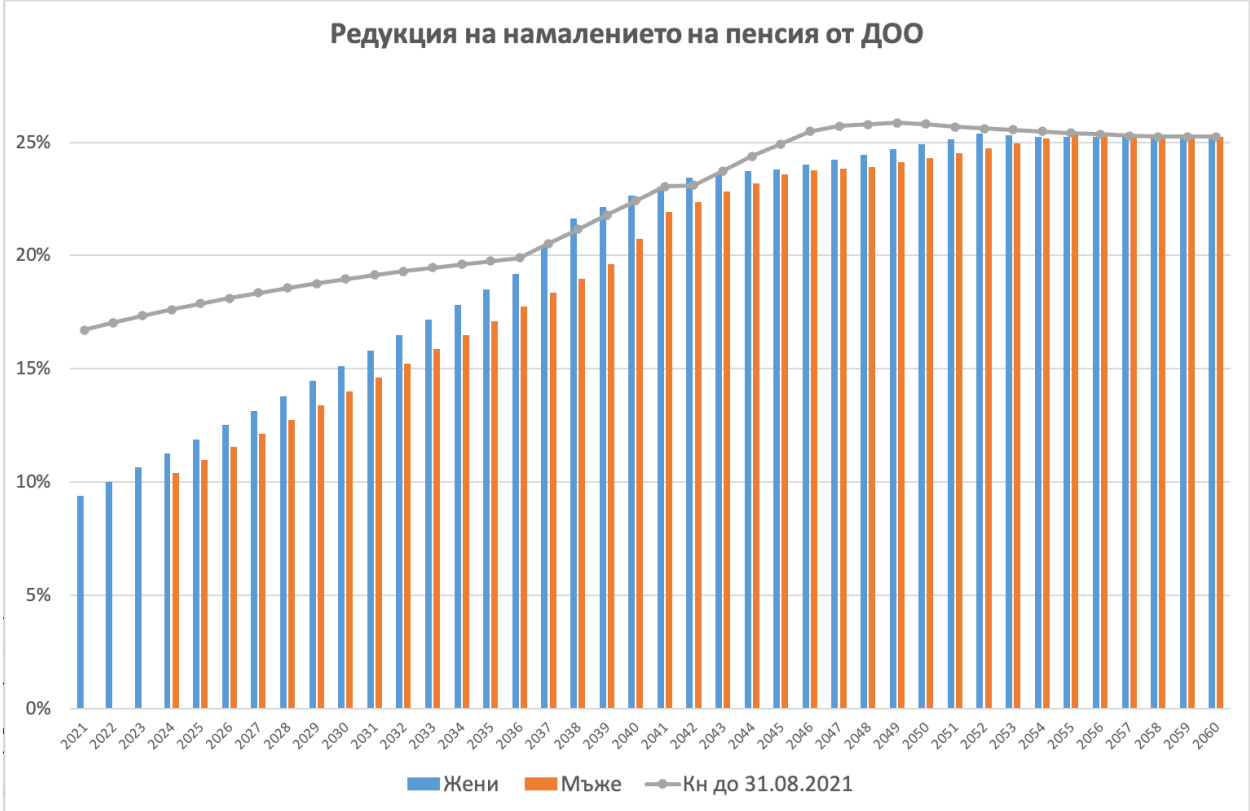
[25] вж. напр. “Повече ли са две пенсии от една”, публикувано на 20.02.2020 в 14:41 Автор: Мария Костова https://bnr.bg/horizont/post/101230683/dve-pensii-poveche-ili-po-malko-sa-ot-edna

б) Член 6, алинея 2 от Конституцията на Република България и
в) чл. 21, “Недискриминация”, от Хартата на основните права на Европейския съюз (2016/C 202/02)

Истинската причина за редукцията на намалението на пенсиите от ДОО на тези, които се осигуряват и в УПФ, е да не лъсне истината и евентуалните социални и политически последици от нея, че две пенсии са по-малко от една[26]. Причината за това две пенсии да са по-малко от една е ниската (дори реално отрицателна) доходност, която осигурените в УПФ получават върху вноските си. С редукцията е направен опит да бъдат компенсирани ощетените от УПФ със субсидия от ДОО (а значи, от данъкоплатците).

По икономическия си характер ***редукцията е държавна гаранция за минимална доходност на УПФ, по-висока от фактически постигнатата от пенсионните дружества***.

Тази, направена “на коляно” законова кръпка е временна - както е показано на фиг. 3.1, тя се изчерпва до 2055 г., след което пенсиите от ДОО се намаляват отново пропорционално на намалената осигурителна вноска.

разкрива, че законодателят е бил мотивиран не от “възтържествуване на справедливостта”, а от други съображения.

Фигура 3.1

Ефектът от редукция, обаче, се оказа доста по-краткотраен. Тъй като промените в КСО се правят като кръпки без оглед на въздействието им върху функционирането на системата като цяло, опитът поне да се изравнят две пенсии на една, се оказа ефимерен. Още от декември 2021 г. всички пенсии от ДОО бяха повишени като бяха преизчислени при процент на натрупване от 1.35 % за всяка година осигурителен стаж, вместо действалия до тогава 1.2 %. Така "редукцията" стана процент от по-голяма абсолютна величина на пенсията от ДОО, а следователно и абсолютното намаление на пенсията от ДОО се увеличи. Пенсията от УПФ пък е винаги абсолютна. Необходима е по-висока пенсия от УПФ за да компенсира намалението на пенсията от ДОО, пък макар и редуцирана.

В заключение, ***редукцията на намалението завоалира, но не решава проблема "две пенсии са по-малко от една" и не може да коригира провала на ДЗПО в УПФ да осигури поне заместващи намалението пенсии***, а напротив - намалява пенсионните доходи на осигурените в УПФ и тяхната адекватност. Това е така, защото редукцията на намалението не променя по никакъв начин факта, че за 22 години пенсионните дружества не успяват да генерират доходност по партидите на осигурените, достатъчна за да може пенсията от УПФ да ги компенсира за намалението на пенсията от ДОО.

Приложение 4: Кой казва, че две пенсии са по-малко от една?

Въвеждането на „допълнителното задължително“ пенсионно осигуряване в УПФ като частична приватизация на ДОО води до това, че пенсията от ДОО се намалява за всички, осигурявали се в УПФ. Това създава възможност две пенсии да са по-малко от една, когато доходността, която осигурените в УПФ получават по партидите си е по-ниска от темпа на нарастване на средния осигурителен доход за страната. Такъв е случаят у нас. За периода от 31.03.2002 до 31.12.2023 г. реалната доходност, получена от всички осигурени в УПФ (-3 % средногодишно) изостава значително от реалния темпа на растеж на средния осигурителен доход за същия период (+4.1% средногодишно). Докато доходността на осигурените в УПФ, дори и да е положителна, изостава от темпа на нарастване на средния осигурителен доход, пенсията от УПФ няма да компенсира намалението на държавната пенсия на лице, осигурявало се в течение на 40 години в УПФ върху средния осигурителен доход за страната.

Кой казва така?

Световна банка (2007 г.): Възможно е адекватността на пенсиите да се повиши за лица, участвали “във финансовата система [ДЗПО – б.м. ЛХ] ако доходността в схемата с финансови сметки [УПФ – б.м. ЛХ] е по-висока от темпа на нарастване на заплатите“.

Palmer, Edward. (2007). “Pension Reform and the Development of Pension Systems: An Evaluation of World Bank Assistance Background Paper Bulgaria Country Study”. The World Bank Washington, D.C., p. 25. http://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/bulgaria pensions wp.pdf

Любомир Христов (2015, м. март) – “И все пак: Две пенсии СА ПО-МАЛКО от една”

Могат ли УПФ да донесат “допълнителни” пенсии, свръх и над пенсията, която би ни отпуснал НОИ и така – да заместят по-голям процент от последната ни работна заплата?

Отговорът на този въпрос е категорично не – никога и при никакви обстоятелства и реалистични, дори оптимистични, допускания и прогнози, пенсията от УПФ няма да донесе “допълнителна” пенсия свръх и над тази, която би отпуснал НОИ, ако се бяхте осигурявали само в НОИ. http://wp.me/p1mX8W-bG

Министерство на финансите (2015, м. май) – “При допускане за по-ниска доходност на УПФ от 3.6 % размерът на пенсията, постигната в първи стълб, ще надвишава тази, постигната в първи и втори стълб през целия период от 2025-2042 г.” В действителност, номиналната доходност, получена от осигурените в УПФ през 31.03.2002-31.12.2023 г. е 1.4%.

Министерство на финансите. (2015). “Мотиви към Закон за изменение и допълнение на Кодекса за социално осигуряване” http://parliament.bg/bills/43/502-01-39.pdf

Национален осигурителен институт (2016) – “През втората половина на прогнозния период (след 2037 г.), поради ефекта на натрупване на по-високите разходи за пенсии, по- високата с 5 п.п. осигурителна вноска и средствата от индивидуалните партиди на лицата, които ще постъпват във фонд „Пенсии” при пенсионирането им, не покриват непрекъснато нарастващите разходи за пенсии, изплащани в пълен размер, поради което дефицитът на ДОО при алтернативните сценарии става по- висок от този в базовия…” След 2037 г., средствата постъпващи в НОИ от прехвърляне на цялата задължителна осигурителна вноска и партидите от УПФ няма да са достатъчни за изплащане на увеличението (ненамалението) на пенсия от ДОО и така на национално ниво две пенсии ще са по-малко от една.

Национален осигурителен институт. (2016). “АКТЮЕРСКИ ДОКЛАД 2016 г.” София. стр.52. http://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/analysis/ActuarialReport2016.pdf

Международна организация на труда (2018 г.) Разглежда се случай на 40 години непрекъснато осигуряване върху среден осигурителен доход за страната и еднакъв процент осигурителни вноски. (т.е. 5% от осигурителния доход). Пенсията от капиталова схема с дефинирани вноски ще е едва 59% от дефинирана пенсия [пенсия от ДОО – б.м. ЛХ] ако доходността в УПФ изостава с 3 процентни пункта от темпа на средния осигурителен доход. У нас

за периода 2001-2023 г. доходността в УПФ изостава със 7 процентни пункта темпа на средния осигурителен доход.

International Labor Organization. (2018). “Reversing Pension Privatizations: Rebuilding public pension systems in Eastern Europe and Latin America” International Labour Office – Geneva. p. 334. https://www.ilo.org/secsoc/information-resources/publications-and-tools/books-and-reports/WCMS_648574/lang--en/index.htm

Любомир Христов (2019), (НЕ)АДЕКВАТНОСТ НА ПЕНСИИТЕ В БЪЛГАРИЯ (March 17, 2019). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3354170
“… осигуряването в УПФ води до влошаване на адекватността на пенсиите, защото пенсията от УПФ не е достатъчна да замести намалението на пенсията от ДОО на тези, които са се осигурявали и в УПФ.”

Министерство на труда и социалната политика (2019 г.) „Държавата за пръв път призна: две пенсии може да са по-малко от една. Засилват се тревогите, че с първите пенсионери на реформата ще дойде срив на доверие в системата“. https://www.segabg.com/node/104898

* * *